

1 pater 1 - 20
02

act 12 - 47

12
37
49

1 pater 1 - 20

act 12 - 47

17 = 26 & muchos.

no. 1000

1000

Pria

2. Sohn

John Adams

This Book

February 22

Maria Lopez

Hoc nomen pono quia hunc
librum perdere nolo

1780

1780

Latinum

Gulielmus Whittmore
of Cambridge 1751

John Adams

Book

10th Adams Book 1749/30

M. Tullij Ciceronis

ORATIONUM

SELECTARUM

L I B E R,

Editus in Usum Scholarum

HOLLANDIÆ & WEST-FRISIÆ :

EX DECRETO

Illustriss. D. D. Ordinum ejus-
dem Provinciæ.

Hac Nova Editione ad fidem Optimorum
Codd. accuratè recognitus.

L O N D I N I :

Impensis J. WALTHOE, J. & J. KNAPTON, R.
KNAPLOCK, G. CONYERS, D. MIDWINTER,
B. LINTOT, A. BETTEWORTH, B. SPRINT,
W. INNYS & R. MANBY, R. ROBINSON, T.
WOTTON, B. MOTTE, A. WARD, T. LONGMAN,

M DCC XXXIV.

Aue

A D

LECTOREM.

IN hac nova Orationum Ciceronis selectione, quæ Mandato illustriss. D. D. Ordinum facta est, idem præstitimus, Benevole Lector, quod in Epistolis; nempe, ut, perlustratis diligenter omnibus, eas exciperemus, quarum lectio juventuti plurimum esset profutura, sive ob Formularum elegantiam, sive ob rerum sententiarumque momenta, sive denique ob oratorij artificij applicationem. Quum vero eos, qui in epistolis supra dictis initiati sunt, in eloquentiæ patris Orationibus planè perpetuòque esse hospites, inconueniens sit: ideo harum usus ut cum illarum conjungeretur in ditionis hujus Scholis, merito fuit consultum.

ORATIO I.

Quæ est pro

AULO LICINIO ARCHIA POETA.

ARGUMENTUM.

Silvanus & Carbo legem tulerant, ut ij cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus, & domicilium in Italia tum, cum lex ferebatur, habuissent, ac intra 60 dies apud Prætozem professi essent. Hac lege adductus Gracchus quidam, Archiam Poetam in judicio accusavit, quod in urbe se pro Cive gereret, cum non esset Civis. Negavit enim Archiam adscriptum esse fœderatis civitatibus, & tempore legis latæ a Silvano & Carbone in Italia domicilium habuisse, ac apud Prætozem professum esse. Cicero, cum unice diligeret Poetam, hac Oratione ipsam, in magna frequentia & concursu hominum literatorum, defendit. Ac primùm comprobat Archiam legitimum civem esse, cum Heracleæ & aliis civitatibus adscriptus sit, &

tum, cum lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud Præterem professus sit. Deinde, cum causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem Archice: quibus persuadet iudicibus, Archiam, etiamsi non esset civis, eum tamen propter eruditionem & merita erga populum Romanum, in urbem adsciscendam esse. Et quia publico iudicio novum & ineptum videbatur laudare studia literarum, ac perserum, excusat se Cicero in exordio, quod novum dicendi genus in forum adferat, alienum à consuetudine iudiciorum. Genus orationis iudiciale est: Status verò conjecturalis, an Archias sit civis. Hoc confirmat à resibus, & objecta dissolvit.

SIQUID est in me ingenij, iudices, quod sentio quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplinâ profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse; earum rerum omnium vel inprimis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem horum studiorum existisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu præceptisque confirmata, nonnullis aliquando salutis fuit: à quo id accepimus, quo cæteris opitalari & alios iervare possimus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus. Ac ne quis à nobis hoc ita dici fortè miretur, quod alia quædam in hæc facultas sit ingenij, neque hæc dicendi ratio aut disciplina: nè nos quidem huic cuncti studio reverentis unquam dediti sumus. Etenim omnes artes,
quæ

quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur. Sed nè cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in judicio publico, cùm res agatur apud Prætorem populi Romani, lectissimum virum, & apud severissimos judices, tanto conventu hominum ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo à consuetudine judiciorum, verùm etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam; ut me pro summo poeta, atque eruditissimo homine, dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestrà humanitate, hoc denique Prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulò loqui liberiùs: & in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium minimè in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui concedique sentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non segregandum, cùm sit civis, à numero civium; verùm etiam, si non esset, putetis adsciscendum fuisse. Nam, ut primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: Primùm Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam urbe & copiosâ, atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluent) celeriter antecellere omnibus ingenij gloriâ contigit. Pòst in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenij expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratióque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum; studiacque hæc

& in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis ; & hïc Romæ propter tranquillitatem reipublicæ non negligebantur. Itaque hunc & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani, civitate cæterisque præmiis donârunt : & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimârunt. Hac tantâ celebritate famæ cùm esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, & Catulo. Nactus est primùm Consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cùm res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenij ac literarum, verum etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima fenestuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, & ejus Pio filio : audiebatur à M. Æmilio ; vivebat cum Q. Catulo, & patre & filio : à L. Crassio colebatur. Lucullos verò, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cùm teneret, afficiebatur summo honore, quòd eum non solum colebant, qui aliquid percipere aut audire studebant, verum etiam, siqui fortè simulabant. Interim satis longo intervallo, cùm esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, & cùm ex ea Provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm esset civitas aequissimo jure ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit : idque, cùm ipse per se dignus putaretur ; tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege & Carbonis : *Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent ; & si sexaginta diebus apud*

Prætores essent professi. Cùm hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud Prætores Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico ampliùs: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heraclæne esse tum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide, M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audivisse, sed vidisse; non interfuisse, sed egisse dicit. Adfunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui hujus judicij causâ, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: & cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipij jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. An domicilium Romæ non habuit is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit? At non est professus. Immo verò iis tabulis professus, quæ sola, ex illa professione collegioque Prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appij tabulæ negligentius asservatæ dicerentur; Gabinij, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas omnem tabularum fidem resignasset; Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tantâ diligentiam fuit, ut ad L. Lentulum Prætores, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Li-

cinij videtis. Quæ cum ita sint, quid est quod de ejus civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum medicis multis, & aut nullâ, aut humili aliquâ arte præditis, gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summâ ingenij prædito gloriâ noluisse? quid? cum cæteri non modò post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quòd semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse: superioribus, cum eodem Quæstore fuisse in Asia: primis, Julio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum qui sit census, ità se jam tam gessisse pro cive: iis temporibus, quæ tu criminaris, nè ipsius quidem judicio, eum in civium Romanorum jure esse versatum, & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Romanorum, & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo Prætorè, & Consule. Quære argumenta, si qua petes: nunquam enim hic neque tuo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis, Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? Quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convicio defessæ conquiescant. *An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus; aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ*

trinâ eadem relaxemus? Ego verò fateor, me his studiis esse deditum. Cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucémque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, judices, ut ab nullius unquam me tempore, aut commodum aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocârit, aut denique somnus retardârit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur temporis; quantum alij tribuunt tempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ; tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quòd ex his studiis hæc quoque crescit oratio & facultas: quæ quantacunque in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur; illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis multisque literis mihi ab adolescentia suavissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilij, parvi esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plene sapientium voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines; non solum ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores & Græci & Latini reliquerant? quas ego mihi semper in ad-
ministranda

ministranda repub. proponens, animum & mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam: Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istâne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare: sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsum, & moderatos & graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, sapius ad laudem atque virtutem, naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioque doctrinæ; tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quòd si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cætera neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *At hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Quòd si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis nostrum tam animo agresti

ac duro fuit, ut Roscij morte nuper non commoveretur? qui cùm esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergò ille corporis motu tantum amorem sibi conciliârat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus celeritatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (utar enim vestrà benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque sententiis? quæ verò accuratè cogitatèque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni oratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrinâ, & præceptis, & arte constare; poetam naturâ ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quòd quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & solitudines voci respondent; bestix sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Celophonij civem esse dicunt suum, Chij suum vindicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant; itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alij præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergò illi alienum, quia po-
eta

eta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiamus? præsertim, cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Rom. gloriam laudemque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur.* Themistociem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissimè audiret: Ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum verò bellum, magnum atque difficile, & in multa varietate terrâ marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrent. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regnis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maximâ manu, innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicænorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse, atque conservatam: nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducebus depressâ hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphus; quia, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius: Itaque etiam in sepulchro Scipio-

num putatur is esse constitutus è marmore. At iis laudibus certè non solum ipsi, qui laudantur; sed etiam populi Rom. nomen ornatur. In caelum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur, omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvij, non sine communi omnium nostrùm laude decorantur. Ergò illum, qui hæc fecerat, Radium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem legibus constitutum, de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat: propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus, Latina suis finibus, exiguis sanè, continentur. Quare, si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò [minùs] manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famámque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ causâ, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum aditisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & verè. Nam nisi Ilias illa exstitisset, idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophrastem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno

magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset; ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla cum Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus poeta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub ea conditione, nè quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? à Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucillos impetravisset? qui præsertim usque cò de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederit. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest; sed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maximè gloriâ ducitur.* Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatæque despiciunt, prædicari se ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir & imperator, Attij amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen, & Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices à Musarum honore & à poetarum salute abhorrere. Atque ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, iudices

dicas indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperij, & pro vita civium, próque universa republ. gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quòd mihi magna res & jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quâ quidem detractâ, judices, quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certè si nihil animus præsentiret in posterum, & si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas; nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, nec toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat; atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adæquandam.* An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republ. atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas & imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerunt; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multò malle debemus, summis ingeniis expressam & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac diffeminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à meo sensu post mortem

tem abfutura funt, five, ut fapientiffimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certe cogitatione quadam fpeque delector. Quare confervate, iudices, hominem pudore eo, quem amicorum videtis comprobartum dignitate, tum etiam venuffate; ingenio autem tanto, quantum id convenit exiftimari, quod fummorum hominum ingeniis expetitum effe videatis; caufa vero ejuſmodi, qua beneficio legis, auctoritate municipij, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quae cum ita fint; petimus a vobis, iudices, fi qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet effe; ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit, qui etiam his recentibus noſtris veſtrisque domeſticis periculis aeternum ſe testimonium laudum daturum effe profitetur, quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti atque dicti, ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtra levatus potius, quam acerbitate violatus effe videatur. Quae de caufa, pro mea confuetudine, breviter ſimpliciterque dixi, iudices, ea confido probata effe omnibus: quae non fori, neque judiciali confuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipſius ſtudio locutus ſum, ea, iudices, a vobis ſpero effe in bonam partem accepta: ab eo, qui iudicium exercet, certe ſcio.

O R A T I O II.

Quæ est pro

M. M A R C E L L O.

Ant. Lufchi ARGUMENTUM.

M. Marcellus, *civis Romanus amplissimus atque clarissimus, in dissensione civili fuit cum Pompeio, quemadmodum & Cicero cum multis aliis Senatoribus, civibusque Romanis. Confecto autem bello, Cæsar victor multos ex inimicis suis, fautoribusque Pompeij, in patriam restituit, & ad pristinam dignitatem, inter quos, Ciceronem: & postmodum deprecante Senatu Populoque Rom. restituit & Marcellum, & ad patriam & ad pristinam dignitatem: non obstante quòd Marcellus Cæsarem offendisset, & quòd Cæsar adhuc suspicari se diceret de voluntate Marcelli: tamen illa sua notissima benignitate, suæ privatæ voluntati publicam anteposuit voluntatem; unde hanc Cicero orationem agit ad Cæsarem, quâ ipsam, de sua illa humanitate, divino prope ore commendat; ostendens eum esse, per suam clementiam, in restitutione Marcelli, summam atque immortalem gloriam consecutum. Deinde ostendit multis rationibus non debere Cæsarem de aliquo suspicari; & tamen eum rogat, ut pro salute publica vitam suam custodiat, sine qua*

qua nec possit dignitas reipub. nec restitui, nec servari.

DIUTURNI silentij, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit; idémque initium, quæ vellem quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis P. C. reique pub. reddito, non solùm illius, sed meam etiam vocem & auctoritatem, & vobis & reipub. conservatam ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, cùm viderem virum talem, qui in eadem causa esset, in qua ego fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio à me & comite distracto. Ergo & mihi & meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus, ad benè de omni reipub. sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, & maximè in meipso, sed paulò antè omnibus, cùm M. Marcellum Senatu populóque Rom. & reipub. concessisti, commemoratis præfertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis dignitatemque reipub. tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fractum omnis anteaçtæ vitæ hodierno die maximum cepit, cùm summo consensu Senatûs, tam præterea judicio tuo gravissimo & maximo. Ex quo profectò intelligis

telligis, quanta in dato beneficio fit laus, cùm in accepto tanta fit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura fit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenij; nulli dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tuâ; nullam in his esse laudem ampliolem, quàm eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri: nec verò disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quàm tuis, non dicam cursibus, sed victoriis lustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi tam magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sum: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ sint imperatorum; & certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multùm juvant: maximam verò partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat, & quidquid est prosperè gestum, id penè omne ducit suum. At verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulò ante adeptus, socium habes neminem, totum

tum hoc, quantumcumque est, quod certè maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex istâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quinetiam illa ipsa rerum humanarum domina Fortuna in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit; tuam esse totam & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, [tanta copia] quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur, illæ quidem non solùm nostris, sed penè omnium gentium literis atque linguis, neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obitrepit clamore militum videntur, & tubarum sono. At verò, cum aliquid clementer, mansuetè, justè, moderatè, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ naturâ insolens & superba est, aut audimus, aut legimus; quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem sensusque & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquunt

reip. fecerit, id esse saluum velis, quibus laudibus, efferemus? quibus studiis prosequemur? quâ benevolentiam complectemur? Parietes, medius-fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidem, cum C. Marcelli, viri optimi & commemorabili pietate [ac virtute] præditi lacrymas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit: quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti; nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, penè ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur, diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: ceteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes; quæ quidem tanta est, ut tropæis monumentisque tuis [nulla unquam] allatura sit finem ætas. Nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas. At verò hæc tua justitia & lenitas animi florescet quotidie magis, ita ut, quantum operibus tuis diurnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam antè æquitate & misericordiam viceras, hodierno vero die teipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissetus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judi-

judicium, P. C. quàm latè pateat, attendite. Omnes enim qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipub. misero funestóque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certe liberati sumus. Nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conservavit; memet mihi, & item reipub. nullo deprecante, reliquos amplissimos viros & sibi ipsis, & patriæ reddidit; quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in confessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, à plerisque ignoratione potiùs & falso atque inani metu, quàm cupiditate aut crudelitate [civile] bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendumque esse putavi; semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium pacem flagitantium repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia; semperque mea consilia pacis & togæ focia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullâ non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens, & sciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minimè obscurum fuit. Nam & in hoc ordine, integrâ re, multa de pace dixi; & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo jam nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit; cùm pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum videretur fortasse tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui verò victor pacis auctores diligit, is profectò declarat se maluisse non dimicare, quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello
sum

sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriæ præliorum exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amisimus cives, eos Martis vis percussit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conservat quos potest. Alterius verò partis, nihil amplius dicam, quàm id, quod omnes verebatur; nimis iracundam futuram fuisse victoriæ. Quidam enim non modò armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed, ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam si pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam fatiati, aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris & sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono, & fruire cum fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus jucunditâsque sapienti. Cætera cum tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis, quos in republ. tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modò summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi,

& confilij dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliquâ lapsis, sed opinione officij, stultâ fortasse, certè non improbâ, & specie quadam reipub. non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contrâque summa laus, quòd plerique minimè timendum fuisse senserunt.

Nunc verò venio ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quàm cum omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conservati sumus, providenda est. quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quàm parùm prudens. Sed quisnam est iste tam demens? [qui scilicet tibi insidiaretur:] de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus reddidisti? An ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? Non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At, si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, nè quid inimici. Qui? Omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, sint amicissimi. Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessu, augeamus sanè suspicionem tuam; simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in reipub. tam nihil unquam nec de suâ, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tuâ salute contineri suam? & ex unius tuâ vitam pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans; casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinibus, & nature communis fragilitatem extimesco:

doleoque, cum respub. immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat infidiarumque consensio; quem deum, etiamsi cupiat, opitulari posse reipub. credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: Omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore & armorum, quin quassata resp. quicumque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus præter te mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi; fatis te diu vel *naturæ* vixisse, vel *gloriæ*. fatis, si ita vis, naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli nostro periculo sapiens esse. Sæpè enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebrè dicere, fatis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque remp. res tuæ gestæ complexæ sint, *tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* Hic tu modum tuæ vitæ non salute reipub. sed æquitate animi desinies? quid, si istud nè gloriæ quidem tuæ fatis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parùmne igitur,

inquier, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, fatis; tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè parum est tum, cùm est aliquid amplius. Quòd si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempub. in eo statu relinqueres, in quo nunc est; vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quàm gloriæ: Siquidem gloria est illustris ac pervagata multorum & magnorum vel in suos [cives] vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandum est, ut remp. constituas, eaque tu in primis cum summâ tranquillitate & otio perfruare: tum te, si voles, cùm & patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate vivendi, fatis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit: semper immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda est, quæ corpore & spiritu continetur: Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoriâ seculorum omnium, quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentis oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obstupescant posterum certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis & institutis erit, vagabitur modò nomen tuum longè atque latè; sedem quidem stabilem

bilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio; cum alij laudibus ad cælum res tuas gestas efferent, alij fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilij. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis post seculis de te iudicabunt, & quidem haud scio an incorruptius quam nos. Nam & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio & sine invidia iudicabunt. Id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falsò putant, non pertinebit; nunc certè pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim consiliis solum & studiis, sed armis etiam & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces. multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta resp. est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio aut morte dignos iudicaret: Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est injustusque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit. Quæ enim pertinacia est quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed quia jam omnis fracta dissensio est armis, & extincta æquitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententiâ, quâ cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus.

Quare omnes te, qui hæc falva eſſe volumus, & hortamur, & obſecramus, ut vitæ, ut ſaluti tuæ conſulas : Omneſque tibi (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipſe ſentio) quoniam ſubefſe aliquid putas quæd cavendum ſit, non modò excubias & cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus & corporum pollicemur. Sed ut, unde eſt orſa, in eodem terminetur oratio mea ; maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt, quod ex omnium precibus & lacrymis ſentire potuiſti. Sed, quia non eſt ſtantibus omnibus neceſſe dicere, à me certè dici volunt, cui neceſſe eſt quodammodo, & quòd volunt, & quòd, M. Marcello à te huic ordini populoque Rom. & reip. reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo. nam lætari omnes, non ut de unius ſolùm, ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio. Quod autem ſummæ benevolentiaæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, ut vix C. Marcello optimo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem cederem nemini : cùm id ſollicitudine, curâ, labore tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum : certè hoc tempore magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus, præſtare debeo. Itaque, C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolùm, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo factò cumulus acceſſerit.

O R A T I O III.

Quæ est pro

Q. L I G A R I O.

A R G U M E N T U M.

Quintus Ligarius, civis Romanus, cum C. Confidio Proconsule profectus est legatus in Africam, ante belli civilis principium. Deinde provinciâ decedente C. Confidio, Ligarius, præfectus provinciæ, mansit in Africa. postea, cum bellum exarsisset inter Cæsarem & Pompeium, Ligarius, nullo negotio se implicari passus est, ut dicit Cicero; nam P. Attius Varus, qui Prætor Africam obtinuerat, Uticam venit, & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitiæ, ad eum facto concursu: & Ligarius adventu ejus quiescit, sed necessitate mansit in Africa, quæ provincia contra Cæsarem tenebatur: ad quam provinciam, bello ardente, L. Tubero, cum justo imperio sibi à Senatu & sorte, ut moris erat, dato venisset, eam intrare non potuit, prohibente Ligario, ut asserbat ipse Tubero, unde ad Pompeium ivit in Mæcedoniam, & apud eum de injuria questus est, ut dicit Cicero, & cum eo fuit in bello civili: quo bello finito, Cæsar victor Tuberoni & multis

aliis patriam restituit : sed Ligarius exsulabatur, domi manentibus duobus fratribus Ligariis, qui cum Cæsare semper fuerant ; Et cum Q. Tubero, filius L. Tuberonis, Ligarium apud Cæsarem accusavisset, quòd contra Cæsarem fuisset in Africa, quodque ipsum cum patre suo provinciã prohibuisset : Ligarium Cicero hac insigni oratione defendit, Et pro ipso gratiam Cæsaris nititur impetrare.

NOVUM crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse : idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse eâ familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quò me vertam, nescio. paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tuâ ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentiam inimici intelligatum est id, quod latebat ; confitendum est, ut opinor : præsertim cùm meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id jam integrum non esset : omisâque controversiâ, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cùm à te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum : sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, quâ te, Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quàm Ligarij ullam culpam reprehendatis. Q. igitur Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum Proconsule C. Confidio profectus est : qua in legatione & civibus & fociis ita se probavit, ut decedens Confidius provinciã satisfacere homini-

bus

bus non posset, si quenquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus & sociis gratissima esset ejus integritas & fides. Bellum subito exarsit: quod, qui erant in Africa, antè audierunt geri, quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconsideratâ, partim cæco quodam timore, primò salutis, post etiam studij sui, quærebant al' quem ducem: cum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim, P. Attius Varus, qui Prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursus est, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium: si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpâ vacat: domo est egressus non modò nulum ad bellum, sed nè ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse exediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere: Num igitur remansio? multò minùs. nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus; alterum cum efflagitatus à provincia, præpositus Africae est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit: quod si est criminofum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs quàm Romæ; cum P. Attio, quàm cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cum ipsa legatio plena desi-

derij ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli diffidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ à te voluntatis : cujus ego causam, animadvertente, quæso, quâ fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis monumentisque decorandam ! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse ; nec tuas tacitas cogitationes extimescit ; nec, quid tibi de alio audienti de seipso occurrat, reformidat. Vide, quàm non reformidem : vide quanta lux liberalitatis & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. quantum potero voce contendam, ut hoc populus Rom. exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nullâ vi coactus, iudicio meo ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico ? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit : qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem, qui fuisset : qui, cum ipse Imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est : à quo, hoc ipso C. Pantâ mihi nuncium perferente, concessos fasces laureates tenui, quoad tenendos putavi : qui mihi tum denique se salutem putavit reddere, si eam nullis spoliata ornamentis redderet.

Vide quæso, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarij non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret : cujus ego industriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio studiisque delector, vel quòd laudem adolescentis propinqui existimo.

stimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro : quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium ? nempe is, qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se à Ligario queritur, & certè contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Phariatica gladius agebat ? cujus latus ille mucro petebat ? qui sensus erat armorum tuorum ? quæ tua mens ? oculi ? manus ? ardor animi ? quid cupiebas ? quid optabas ? Nimis urgeo : commoveri videtur adoleicens. Ad me revertar. Iisdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possimus ? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio ? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multò magis patris tui prudentiam desidero : quòd homo cum ingenio, tum etiam doctrinâ excellens, genus hoc causæ quod esset, non viderit. Nam si vidisset, quovis profectò, quàm isto modo à te agi maluisset. Arguis fatentem : non est satis. accusas eum qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quàm tu, aut, ut tu vis, parem. Hæc non modò mirabilia sunt, sed prodigij simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetar. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti mores usque ad sanguinem incitare solent odium aut levium Græcorum, aut immanium Barbarorum. Nam quid aliud agis ? ut Romæ ne sit ? ut domo careat ? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Broccho avunculo suo, nè cum ejus filio consobrino suo, nè nobiscum vivat ? nè sit in patria ? num est ? num potest magis carere his omnibus, quàm caret ? Italiâ prohibetur, exfulat. Non tu ergò hunc patriâ privare, quâ caret, sed vitâ, vis. At istud, nè apud eum quidem dictatorem,

rem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occîdi, nullo postulante : præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego verò istud non postulo, inquires. Ità mehercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem tuum, novi domum noménque vestrum : studia denique generis ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certò scio, vos non petere sanguinem : sed parùm attenditis. Res enim eò spectat, ut eâ pœnâ, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem ? si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis ? an, nè ignoscatur ? hoc vero multò acerbius, multoque est gravius. Quod nos domi petimus precibus & lachrymis, prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quàm hujus humanitati ; id nè impetremus, pugnabis ? & in nostrum fletum irrumpes ? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis ? si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut spero, non frustra fecimus, tu derepente irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum pro fratris salute obsecrantiam misereat : nonne omnem humanitatem exuisses ? quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari ? & in tali miseria multorum, perfugium misericordiæ tollere ? Dicam planè, C. Cæsar, quod sentio : si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. quàm multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur ? quàm multi, qui, cum à te nemini ignosci vellent,

impe-

impedirent clementiam tuam, cum etiam ij, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto, & misericordii mendacio, salutis civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset, in tanto discrimine & periculo civis, refellere & coarguere nostrum mendacium: & si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres, Cave, Cæsar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? Cave ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est: quâ qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarij scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris adferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit: alij errorem appelliant, alij timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissimè, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæretur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat humana consilia divinâ necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quanquam hoc victore, esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt: fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris verò crimine, furoris, parricidij, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam

ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæsar, tua in me maxima merita tanta certè non viderentur, si me ut sceleratum à te conservatum putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum; non hostile odium, sed civile dissidium, utrisque cupientibus rempubl. salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat penè par; non par fortasse eorum, qui sequebantur: causa tum dubia, quòd erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certè ea judicanda est, quam etiam dii adjuverint. Cognitâ verò clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo nisi armatus? Sed ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? Poterantne, inquires, cum Senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium Senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tunc paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minimè verò: neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis fors conjecta est ex S. C. cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi propter commu-

nes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tubero-
ne: domi unà eruditi, militiæ contubernales, post
affines, in omni denique vita familiares: magnum
etiam vinculum, quòd iisdem semper studiis usi fu-
mus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse.
Sed ità quidam agebant, ita reip. sanctissimum no-
men opponebant, ut, etiamsi aliter sentiret, verbo-
rum tamen ipsorum pondus sustinere non possët.
Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit:
unà est profectus cum iis, quorum erat una causa:
tardius iter fecit: Itaque in Africam venit jam oc-
cupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel
ira potiùs. nam, si crimen est prohibere illum vo-
luisse; non minùs magnum est, vos Africam, om-
nium provinciarum arcem, natam ad bellum contra
hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quàm
aliquem se imperatorem esse maluisse. Atque is ta-
men aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium
se habere dicebat: fasces certè habebat. Sed quo-
quo modo se illud habeat, hæc querela vestra, Tu-
bero, quid valet? recepti in provinciam non sumus.
Quid si essetis? Cæsarine eam tradituri fuissetis, an
contra Cæsarem retenturi? Vide quid licentiæ, Cæ-
sar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ.
Si responderit Tubero, Africam, quò Senatus eum
sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse;
non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere
interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehèn-
dere. Non enim, si tibi ea res grata fuisset, esset
etiam probata. Sed jam hoc totam omitto, non
tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quàm
nè Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fu-
isse videatur. Veniebatis igitur in Africam pro-
vinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maxi-
mè infestam; in qua erat rex potentissimus, inimi-
cus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi
atque

atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis ? quanquam quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere : & prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis ? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis ? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti in societate belli veneratis. quòd si Cæsaris causâ in provinciam veniebatis, ad eum profecto exclusi provinciâ venissetis. Venistis ad Pompeium. Quæ est hæc ergò apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere ? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiam si à Varo & quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor, culpam esse Ligarij, qui vos tantæ laudis occasione privaverit. Sed vide quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri L. Tuberonis : quam ego, quamvis ipse probarim, ut probo, tamen non commemorem, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia ? constantiam dico ? nescio an meliùs patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut, à quibus partibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipsas rediret ? magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt : hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quòd justo cum imperio ex S. C. in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus : non domum,

domum, ne iners : non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur : in Macedoniam ad Cn. Pompeij castra venit, in eam ipsam causam, à qua erat reiectus cum injuria. Quid ? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis, languidiore, credo, studio in causa fuistis. tantummodo in praesidiis eratis ; animi vero à causa abhorrebant. an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur ? Pacis equidem semper auctor fui, sed tum ferò : erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus : tu certè praecipuè, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses : quanquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficij sui pœniteret. Nunc quæro, utrùm vestras injurias, an reip. persequamini. Si reipub. quid de vestra in ea causa perseverantia responderetis ? Si vestras ; videte nè erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarij occupatus esse ? Num de ejus facto dicere ? quicquid dixi, ad unam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum : certè nunquam hoc modo, *Ignoscite, judices, erravit, lapsus est, non putavit, si unquam posthac.* ad parentem sic agi solet. Ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen.* Dic te, Cæsar, de facto Ligarij judicem esse : quibus in praesidiis fuerit, quære. Taceo : ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem :

legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus, tum etiam fuit totus animo & studio tuus. Ad iudicem sic agi solet. sed ego ad parentem loquor: Erravi, temerè feci, pœnitet. Ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscas oro: si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cùm mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarij. Vidi enim, & cognovi, quid maximè spectares, cùm pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiosiores esse, quam preces: neque te spectare, quàm tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tuis tu quidem tuis ità multa, ut mihi beatiore illi esse videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quàm preces: ab iisque te moveri maximè, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando, multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc quæso considera, quod soles. Possam fortissimos viros Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, robur reipubl. proponere. nôsti optimè homines. Animadvertite horum omnium incesitiam & dolorem. hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lachrymas, squalemque ipsius & filij vides. Quid de fratribus dicam? noli, Caesar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarij in civitate retinendi sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quàm patria, quàm do-

mus, quàm Dij Penates, uno illo exfulante. Si fraternè, si piè, si cum dolore faciunt, moveant te horum lachrymæ, moveat pietas, moveat germanitas : valeat tua vox illa, quæ vicit ; te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent : te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Rom. qui adsunt veste mutatâ, non solùm notos tibi, verum etiam probatos viros tecum fuisse ? Atque his [maximè] irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos ; ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiat. Quòd si penitùs perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuisset, in qua fratres fuerunt ? quis est, qui horum consensum conspirantem, & penè conflatum, in hac prope æqualitate fraternâ non noverit ? qui hoc non sentiat, quidvis priùs futurum fuisse, quàm ut hi fratres diversas sententias fortunâsque sequerentur ? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt : tempestate abreptus est unus : qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum : dissenserit non à te solùm, verùm etiam à fratribus : hi te orant tui. Equidem, cùm tuis omnibus negotiis interessèm, memoriâ teneo, qualis tum T. Ligarius Quæstor urbanus fuerit erga te & dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse : spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenij tui, te aliquid

de hujus Quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdã Quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum tui studiosum & bonum virum judicares, nunc à te supplex fratris salutem petit: quam hujus admonitus officio cùm utrisque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo & clarissimo, M. Marcello, restituto fecisti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis & huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. ut concessisti illum Senatui, sic da hunc populo, cujus voluntatem carissimam semper habuisti. & si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit; noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quàm sæpissimè quærere. Nihil est enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordiâ est. Homines enim ad deos nullâ re propiùs accedunt, quàm salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut possis; nec natura tua melius, quàm ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certè natura brevior. Quare, cùm utilius esse arbitrer, te ipsum, quàm me, aut quenquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantùm te ipsum admonebo, si illi absentis salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

O R A T I O IV.

Quæ est pro

Rege *DEIOTARO.*

A R G U M E N T U M.

Deiotarus rex amicissimus populo Rom. bello civili cum Pompeio interfuit, & post pugnam Pharsalicam se contulit domum, atque deinde C. Cæsarem bella gerentem subsidiis adjuvit. Quare ab ipso Cæsare relictus rex fuit in regno suo, aliquantulum ab eo, quia sibi Pompeium in amicitia prætulisset, rerum suarum parte multatus. Is Deiotarus post per Philippum medicum, servum suum (quem Romam cum legatis suis miserat) accusatus est apud Cæsarem, quasi, cum ipse Cæsar diversaretur in hospitio apud Deiotarum in castello Luceio, eum rex interficere per insidias voluerit, collocatis primum armatis in loco ubi erat regia dona daturus Cæsari: Deinde in balneo compositis insidiatoribus, cum Cæsar ire recusavisset, dicitur ab accusatore non voluntate Deiotari, sed suâ fortunâ esse servatus. Etiam accusatus Deiotarus, ab eodem, quod fuisset semper adversus Cæsarem animo impio atque alieno; quodque exercitum contra ipsum comparavisset; quodque nuncios ad Cæcilium quendam inimicum Cæsaris destinare voluisset; quodque equites non bonos Cæsari misisset, & in his servum quendam judica-

judicatum : quodque bello Africano audiens Domitium periisse naufragio, Cæsarem obsideri, versum Græcum dixisset diræ atque suspectæ sententiæ ; quodque præ lætitia vino obrutus in convivio saltavisset ; quodque Blesamius, legatus & amicus regius, regi scripsisset probra de Cæsare. Has accusationes Philippus ille servus & medicus intendit contra Deiotarum, Dominum suum, ut dicit hic Cicero, corruptus & subornatus à Castore quodam adolescente, Deiotari ex filia nepote, & avo suo inimicissimo. Contra quas accusationes inductas, Cicero coram Cæsare hanc orationem habuit.

CUM in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementiùs, quàm videtur vel usus, vel ætas mea postulare : tum in hac causa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studij mihi adferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite fortunisque regis : quod ipsum, etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo : tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum Senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram remp. meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelis Castor, ne dicam sceleratum & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri & tegere debebat : commendationemque ineuntis ætatis ab impietate & scelere duxerit : avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit,

& à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reip. cùm os videbam, cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimescebam. Nam, cùm more majorum, de servo in dominum ne tormentis quidem quæri liceat, in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito; exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen, cùm te penitèns recognovi, timere desino. re enim iniquum est, sed tuâ sapientiâ sit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inisse arguare, si per seipsum consideres, grave est. Nemo enim fere est, qui sui periculi iudex, non sibi se æquiores, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quàm intelligo, quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentiâ, quòd tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: In tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco: te unum intueor; ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus adferret? quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani

bellis consumptam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum. cælum denique testarer ipsum. sic, cum & deorum immortalium, & populi Romani, & Senatûs beneficia in regem Deiotarum recorderer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actiôque causæ maximè debilitatur loco; tum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit ad te ipsum referre: quo faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio, neque usu atque exercitatione rerum valere; tamen ad hanc causam non sine aliqua spe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant nescij: affectum illum quibusdam incommodis & detrimentis propter offensionem animi tui meminerant; teque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam, libera; nè residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in præliis, quàm in promissis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dij Penates acceperunt: te amicum & placatum Deiotari regis aræ focique viderunt. Cum facilè exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. nemo unquam te placavit inimicus, qui ulla resedisse in te simularis reliquias senserit. Quanquam cui sunt inaudita cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum

lum accusavisti, ut hostem, sed ut amicum officio parùm functum, quòd propensior in Cn. Pompeij amicitiam fuisset, quàm in tuam : cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, si tantum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. Itaque, cùm maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiae culpam relinquebas. Itaque non solùm in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimùmque duxisset, iisdem rebus est perturbatus homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati semperque versati. Cum audisset Senatûs consentientis auctoritate arma sumpta, Consulibus, Prætoribus, Tribunis plebis, novis imperatoribus rempublic. defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat : in summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maximè verò perturbatus est, ut audivit Consules ex Italia profugisse ; omnesque Consulares (sic enim nunciabatur) cunctum Senatum, totam Italiam esse effusam : talibus enim nunciis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequerentur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiae, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. quæ cùm ita essent, tamen usque eò se tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus : in

quem cùm dij atque homines omnia ornamenta congefiffent, tum tu ipfe plurima, & maxima. Neque enim fi tuæ res geflæ cæterorum laudibus obfcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeij memoriam amiffimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti Senatûs, quanti tui, quis ignorat ? tanto ille superiores vicerat gloriâ, quanto tu omnibus præftitiffi. Itaque Cn. Pompeij bella, victorias, triumphos, Confulatus admirantes numerabamus : tuos enumerare non poffumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc misero fatalique bello, quem antè juftis hoftilibûsque bellis adjuverat, quocum erat non hofpitiolum, verùm etiam familiaritate conjunctus : & venit vel rogatus, ut amicus, vel arceffitus, ut focius, vel evocatus, ut is qui Senatui parere didiciffet : poftremò venit ut ad fugientem, non ut ad infequentem, id eft, ad periculi, non ad victoriæ focietatem. Itaque Pharfalico prælio factò, à Pompeio difceffit : fpem infinitam perfequi noluit : vel officio, fi quid debuerat ; vel errori, fi quid nescierat, fatiffactum effe duxit : domum fe contulit : teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitij, ampliffimi viri, fuis tectis & copiis fuffentavit : ille Ephelum ad eum, quem tu ex tuis fideliffimum, & probatiffimum, omnibus delegiffi, pecuniam miffit : ille iterum, ille tertio auctioribus factis pecuniam dedit, quâ ad bellum uteris : ille corpus fuum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hoftem effe duxit fuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta funt, C. Cæfar, ut eum ampliffimo Regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, fed etiam honore ampliffimo ornatus, arguitur domi te fuæ interficere voluiffi.

voluisse. quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profectò non potes. Ut enim mittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum Penatium necare hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus esset, in eum tyrannum inveniri: ut hæc mittam, cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quoniam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modò perfectò, sed etiam cogitato? At, credo, hæc homo inconsultus & temerarius non videbat. Quis consideratior illo? [quis tectior?] quis prudentior? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio & prudentiâ, quàm fide & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porrò, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non sit audita? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitij, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quàm non modò non credibiliter, sed ne suspiciosè quidem! Cùm, inquit, in castellum Luceium venisses, & domum regis, hospitis tui, divertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat: huc te à balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat, ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco

collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cùm est ad me ista causa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente esse corruptum, hæc suspicione sum percussus : medicum indicem subornabit : finget videlicet aliquod crimen veneni. etsi à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid ait medicus ? nihil de veneno. at id fieri potuit : primò occultius in potione vel in cibo : deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm est factum, negari potest. si palam te interemisset, omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset : si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines verò fortasse celavisset. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautiùs potuit ; id tibi, & medico callidò, & servo, ut putabat, fideli non credidit : de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit ? At quàm festivè crimen contextur ? Tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit. Negavisti tum te inspicere velle. quid postea ? an Deiotarus, re illo tempore non perfectâ, continuò dimisit exercitum ? nullus erat alius insidiandi locus ? At eodem te, cum cœnavisses, rediturum dixeras : Itaque fecisti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant ; retinere magnum fuit ? cum in convivio comiter & jucundè fuisses, tum illuc ivisti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit : cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia : quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cùm præsens Deiotarus regio & animo & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C. Cæsar, repetite tempo-

temporis illius memoriam : pone illum ante oculos diem : vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio ? num qui tumultus ? num quid, nisi moderatè, nisi quietè, nisi ex hominis gravissimi & sanctissimi disciplina ? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere ? in posterum, inquit, diem distulit, ut cùm in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi ; sed tamen acta res criminose est. Cùm, inquit, vomere post cœnam velle te dixisses, in balneam te ducere cœperunt : ibi enim erant insidiæ. at te eadem tua fortuna servavit. In cubiculum te ire malle dixisti. Dij te perdant, fugitive : ita non modò nequam, & improbus, sed & fatuus, & amens es. Quid ? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non possent ? Habes crimina insidiarum : nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum ? ita demens ille erat, ut eum, quem conscius tanti sceleris habebat, à se dimitteret ? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias ? præsertim cum is unus esset, qui posset de absente se vindicare ? Et fratres meos, inquit, quòd erant conscij, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis ? Reliqua pars accusationis duplex fuit : una, regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno : altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. posset ; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium & latrociniis tueretur, & im-

peratoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat; nunc exiguas vix tueri poterat. At misit ad Cæcilium nescio quem: sed eos, quos misit, quòd ire noluerunt, in vincula coniecit. Non quæro quàm verisimile sit, aut non habuisse regem quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos victos potius, quàm necatos fuisse. Sed tamen, cum ad Cæcilium mittebat, utrum causam illam victam esse noverat, an Cæcilium illum magnum hominem putabat? quem profecto is, cui optimè nostros homines novit, vel quia non nosset, vel quia nosset, contemneret. Ad-didit etiam illud, equites non optimos misisse tibi. Veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi, sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit. quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriae fore exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Asiæ præfecerat, ei nulla in re defuit: tibi victori non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad aciem præstò fuit. Secutum est bellum Africanum: graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cæcilium excitaverunt. Quo tum [erga te] rex animo fuit, qui auctionatus sit, seque [& filium suum] exspoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non subministrare? At eo, inquit, tempore ipso Nicaam Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumferri: de Domitio dixit versum Græcum eadem sententiâ,

quâ

quâ etiam nos habemus Latinum, *Pereant amici, dum una inimici intercidant*: quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus: versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, à quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde? Furcifer quò progreditur? ait, hâc lætitiâ Deiotarum elatum vino se obruisse, in convivióque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicij adferre? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquam? Omnes sunt in illo regię virtutes; quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipuè singularis & admiranda frugalitas. Etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: Fortem, justum, severum, gravem, magnanimam, largum, beneficum, liberalem; hæc sunt regię laudes: illa privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab incunte ætate, tum à cuncta Asia, tum à magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublic. nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid à belli populi Rom. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque jungebat: ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tantâ gloriâ præditus, nihil unquam nisi severissimè & gravissimè fecerit, is eâ exultatione, eaque ætate saltavit? Imitari potiùs, Castor, avi tui mores disciplinam-

que debebas, quàm optimo & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quòd si saltatorem avum habuiffes, neque eum virum, unde pudoris pudicitiaque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret. quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optimè ut equis uteretur: ea tamen illam cuncta, jam ætate exactâ, defecerant. Itaque Deiotarum cùm plures in equum fastuliffent, quòd hæere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se jactare? quàm se ostentare? quàm nemini, in illa causa, studio, & cupiditate concedere? Cum verò, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post * Pharsalicum autem prælium suavor fuiffem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendam esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solùm adepta sit, sed etiam accusandi licentiam: Calamitosus Deiotarus, qui ab eo, qui in iisdem castris sacris, non modò apud te, sed etiam à suis accusetur. Vos vestrà secundâ fortunâ, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti. Sint sanè inimicitie, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abjectam & obscuram è tenebris in lucem evocavit. Quis taum patrem antea, qui esset, quàm cujus gener esset, audivit? Sed, quamvis ingratiè & impiè necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more, genere poteratis, non scito crimine infectari, non expetere vitam, non capitis arcessere.

accessere. Esto : concedatur hæc quoque acerbitatis & odij magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur ? servum sollicitare verbis, spe, promissisque corrumpere, abducere domo, contra dominum armare, hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi, si non modò impunita fuerit, sed etiam à tanta auctoritate approbata ; nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est, atque nostrum, impunè evolare potest, contraque nos pugnare, sit in dominatu servitus, in servitute dominatus. O tempora ! ô mores ! Cn. Domitius ille, quem nos pueri Consulem, Censorem, Pontificem maximum vidimus, cum Tribunus plebis, M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocavisset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, & crimina in dominum delaturum se esse dixisset : comprehendendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit (cui inique Castorem cum Domitio compare) sed tamen ille inimico servum remisit : tu ab avo abduxisti : ille incorruptam audire noluit, tu corrupti : ille adjutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel ille est corruptus à vobis ? Nonne, cum esset productus testis, & eum tecum fuisset, refugit ad legatos ? Nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit ? Nonne, audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tam casu apud Domitium cenabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est ? quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas ? Idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domesticâ-

que tuâ inhumanitate [nostræ civitatis humanitatem] inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Blefamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te in invidiâ esse: tyrannum existimari: statuâ inter reges positâ animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere. Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blefamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & everfas domos: armatis militibus refertum forum. Quæ semper in civili victoria sensimus, ea, te victore, non vidimus. solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. & quem nos liberi in summa reipublicæ libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem: is Blefamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statuâ quis queritur, unâ præsertim, cùm tam multas videat? valdè enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam si locus adfert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, & nonnunquam obtupefactis hominibus ipsâ admiratione compressus est: & fortasse eò prætermisus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil à me arbitror prætermisum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, nè tu illi succenseas: illud vereor; nè tibi illum succensere aliquid suspicere: quod abest longissime, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te

multatum.

multatum arbitratur : sed, cùm existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quo minùs à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim, si Antiochus magnus ille, Rex Asiæ, cùm, posteaquàm à Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnémque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benignè sibi à populo Romano esse factum, quòd nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur ; potest multo faciliùs se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multum sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cùm & ipsi & filio, nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de se Senatùs imminutum putat : magno animo & erecto est ; nec unquam succumbet inimicis, nè fortunæ quidem. Multa se arbitratur & peperisse antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere ? ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per atatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatùs verò judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis monumentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio ? Quid de virtute ejus dicam ? quid de magnitudine animi, gravitate, constantiâ ? quæ omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt ; hisque non modò ad benè, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies & noctes cogitans, non modò tibi non succenset (esset enim non solum ingratus, sed etiam

amens) verum omnem tranquillitatem & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cum antea fuit; tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Biesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere. meminim enim iisdem ferè verbis ad me te scribere, inèque tuis literis bene sperare non frustra esse iussum. Laboro quidem regis Deiotari causâ, quocum mihi amicitiam respubl. conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam verò necessitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotum à te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hæere in animis hominum sollicitudinem sempiternam; nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. Nihil opusest. Occurrere ipsa solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges; & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta; sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. quæ si in privatis gloriosa sunt, multò magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit, sociorum vero regum, & amicorum sanctissimum. Quod nomen hi reges nè amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse

esse confido. Corpora verò sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regij tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi nobisque omnibus jamdiu noti, eadèmq; fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam se à te in Deiotari tetrarchia pedem discessisse. In primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos profecutum: cum è balneo exisses, tecum se fuisse; cum illa munera inspexisses cœnatus; cum in cubiculo recubuisse: eandèmq; assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ obiecta sunt, cogitatum sit; non recusat, quin id facinus suum judices. Quæcirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestera importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute. Quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

O R A T I O V.

Quæ est prima in

L. C A T I L I N A M.

ARGUMENTUM super quatuor *Catiliniis*.

Lucius Catilina, teste Sallustio Crispo, qui conjurationem hanc scripsit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentiâ bella intestina, rapinæ, cædes, discordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inedia, algoris, vigiliæ fuit, suprâ quam credibile est. Animus audax, subdolanus, varius, cujuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens cupiditatibus; satis eloquentiæ, sapientiæ parum; vastus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alia semper cupiebat. Hunc, post dominationem L. Syllæ, libido maxima invaserat R. P. capiendæ: neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensabat. Agitabatur magis atque magis animus, indiesque ferox inopiâ familiaris rei, scelerum conscientiâ. Quæ utraque his artibus auxerat, quas suprâ memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corrupta namque in civitate ratus est, id quod
facillimum

facillimum factu erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum caterwas habere. His amicis sociisque confisus, opprimendæ reip. consilium cepit : ad hoc quietis rebus ipsi Consulatum petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia nobilis mulier insolentiâ Q. Curij consocij cognitum propalavit. Quo accensis patrum studiis M. Tullius, Cn. Antonius Coss. declarantur. At Tullius, cui urbs exvenerat, ad evitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâ re apud P. C. publico in Senatu in Catilinam præsentem invehit ; monetque (ut ex prima invectiva liquet) urbe discedat. Inde per secundam invectivam milites seu Quirites in Catilinam hortatur : monetque, si qui sunt conjurationis socij, abeant. Ad Quirites item, per tertiam, qualiter conspirationem noverit, manifestat ; rogatque grates agant diis, & hic dies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatum consulit, quid de conjuratis captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonstrativo, in quantum Catilinam vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum consulit. Constitutio videtur generaliter conjecturalis. Dissessio verò est non ab artis institutione profecta, sed ad casum temporis, oratoris judicio accommodata.

QUousque tandem abutêre, Catilina, patientiâ nostrâ? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrenata jactabit audaciâ? Nihilne te nocturnum præsidium Palatij, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil
hic

hic munitissimus habendi Senatûs locus, nihil horam ora vultûsque moverunt? patere tua consilia non sentis? contrictam jam omnium horum conscientiam teneri conjugationem tuam non vides? quid proximam, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quae convocaveris, quid consilij ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora! ô mores! Senatus haec in te igitur, Consul videt: hic tamen vivit. vivit? immo verò etiam in Senatum venit: sit publici consilij particeps: notat & designat oculis ad eadem unamquemque nostrum. Nos autem viri fortes satisfacere reipubl. videmur, si istius farorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu Consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus, P. Scipio, Pontifex maximus, Tiberium Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicae, privatus interfecit: Catilinam verò orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem nos Consule perferemus? nam illa nimis antiqua praeterea, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus itudentem manu sua occidit. Fuit, fuit ita quondam in hac repub. virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciiis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coercerent. Habemus enim Senatusconsultum in te, Catilina, vehementer, & grave: non deest reipubl. Consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, Consules desumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius Cos. videret, nè quid reipubl. detrimenti caperet: nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius Consularis. Simili Senatusconsulto, C. Mario & L. Valerio Cos. permisa est reipubl. num unum

diem

diem postea L. Saturninum Tribunum plebis, & C. Servilium Prætozem mors ac reipubl. pœna remota est? At nos vigesimum jam diem patimur hebecere aciem horum auctoritatis. habemus enim hujusmodi Senatusconsultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum: quo ex Senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me esse clementem, cupio in tantis reipubl. periculis non dissolutum videri: sed jam me ipsum inertix nequitixque condemno. Castra sunt in Italia contra reipubl. in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra mœnia, atque adeò in Senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipubl. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero; credo, erit verendum mihi, nè non hoc potiùs omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factum esse dicat. Verùm ego hoc, quod jam pridem factum esse oportuit, certâ de causâ nondum adducor ut faciam: tum denique interficere, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit qui defendere audeat, vives; & vives ità ut nunc vivis, multis meis & firmis præfidiis obsessus, ne commovere te contra reipubl. possis. multorum te etiam oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, specularabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius exspectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem: mihi crede: obli-

viscere

viscere cædis, atque incendiorum. Teneris undique : luce sunt clariora nobis tua consilia omnia : quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine me ante diem xij. Kalend. Novemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem vj. Kal. Novemb. C. Manlium audaciæ satellitem atque administrum tuæ ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis ; verùm, id quod multò magis est admirandum, dies ? Dixi ego idem in Senatu, cædem te optimatum contulisse in ante diem v. Kal. Novemb. tum cùm multi principes civitatis Roman. non tam sui conservandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causâ profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipso die meis præfidiis, meâ diligentia circumclusum, commovere te contra repub. non potuisse ? cùm tu discessu cæterorum, nostrâ tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas ? Quid ? cùm tute Præncite Kalend. ipsis Novemb. occupaturum nocturno impetu esse consideres ; sensistine, illam coloniam meo jussu, meis præfidiis, custodiis vigiliisque esse munitam ? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, sed etiam videam, planèque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem : jam intelliges, multò me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Leccæ domum : convenisse eodem complures ejusdem amentia scelerisque socios. Num negare audes ? quid taces ? convincam, si negas. Video enim esse hîc in Senatu quosdam, qui tecum unâ fuere. O dij immortales ! ubinam gentium sumus ? quam repub. habemus ? in qua urbe vivimus ? hîc, hîc sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimòque consilio,

qui

qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hæc ego video, Consul, & de republica sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam eâ nocte, Catilina: distribuisti partes Italiae: statuisti quò quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmasti te ipsum jam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam tum moræ, quòd ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te istâ curâ liberarent, & sese illâ ipsâ nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfekturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: Domum meam majoribus præfidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cum ita sint, Catilina, perge quo cœpisti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiscere: nimum diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos; si minùs, quàm plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit. nobiscum versari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissimo custodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. Non est sæpiùs in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi Consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privatâ diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me Consulem

in campo, & competitores tuos interficere voluisti; compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato. denique quotiescunque me petisti, per me tibi obstiti: quam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipubl. esse conjunctam. Nunc jam aperte rempub. universam petis: templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperij disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo; faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam si te interfici jussero, residebit in republicâ reliqua conjuratorum manus: sin ta (quod te jamdudum horro) exieris; exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciofa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dabitur id, me imperante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas? exire ex urbe Consul hostem jubet, interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te tam in hac urbe delectare possit; in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non iniusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore absuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? Quid verò? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuum fecisses, nonne etiam alio incredibile scelere hoc scelus cumulasti? quod ego præmitto, & facile patior fieri, nè in hac civitate tanti facinoris im-

manitas aut exstitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus senties. ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipub. atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli spiritus esse jucundus, cum scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Calend. Jan. Lepido & Tullo Cos. stetit in comitio cum telo? manum, Consulum & principum civitatis interficiendorum causâ, paravisse? sceleri, ac furori tuo, non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipubl. obstitisse? Ac jam illa omitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multa postea commissa, quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parvâ quadam declinatione, & ut aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle desistis. Quoties jam [quoties jam] tibi extorta est fica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen eâ carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata factis ac devota sit nescio, quòd eam necesse putas esse Consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo; sed ut misericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulò antè in Senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? si hoc post hominum memoriam, contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? quid, quòd adventu tuo
ista

ista subsellia vacua facta sunt? quid, quòd omnes
 Consulares, qui tibi persepe ad eadem constituti
 fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subsel-
 liorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tan-
 dem animo hoc tibi ferendum putas? Servi, me-
 hercle, mei, si me isto pacto metuerent, ut te metu-
 unt omnes cives tui, domum meam relinquendam
 putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me
 meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque
 offensum viderem; carere me aspectu civium, quàm
 infestis oculis omnium conspici malle: tu, cùm,
 conscientiam scelerum tuorum, agnoscas odium om-
 nium justum, & jam tibi diu debitum, dubitas, quo-
 rum mentes sensusque vulneras, eorum aspectum
 presentiamque vitare? si te parentes timerent atque
 odissent tui, neque eos ulia ratione placare posses;
 ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc
 te patria, quæ communis est omnium nostrum pa-
 rens, odit ac metuit; & jamdiu te nihil judicat,
 nisi de parricidio suo, cogitare: hujus tu neque au-
 ctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque
 vim pertimesces? quæ tecum, Catilina, sic agit, &
 quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot an-
 nos facinus exstitit, nisi per te: Nullum flagitium
 sine te: tibi uni multorum civium necesse, tibi vex-
 atio, direptioque sociorum impunita fuit ac libera:
 tu non solum ad negligendas leges & quæstiones,
 verum etiam ad evertendas perfringendasque valui-
 sti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt,
 tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totum esse
 in metu propter te unum: quicquid increpaverit,
 Catilinam timeri: nullam videri contra me consi-
 lium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat; non
 est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc
 mihi timorem eripe: si est verus, ne opprimar;
 si falsus, ut tandem aliquando timere desinam.

Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid, quod tu te ipse in custodiam dedisti? Quid, quod, vitandæ suspitionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es; atque ut domi meæ te aservarem rogâsti. Cùm à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus containeremur; ad Q. Metellum Prætorem venisti, à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum, demigrâsti: quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putâsti. sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum jam dignum custodiâ judicaverit? Quæ cùm ita sint, Catilina; dubitas, si hîc emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam, multis suppliciis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad Senatum (id enim postulas) &, si hic ordo sibi placere decreverit, te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id quod abhorret à meis moribus: & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exsilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis? ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur: tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicias? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio; si fortissimo viro, M. Marcello dixissem; jam mihi Consuli hoc ipso in templo, jure optimo, Senatus vim, & manus intulisset. De te autem, Catilina, cùm quiescunt, probant: cùm patiuntur, decer-

decernunt: cùm tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima; sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant Senatum: quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulò ante exaudire potuisti. Quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo; eosdem faciliè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur. Quanquam quid loquar? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditare? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales darent! tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoriâ scelerum tuorum, at in posteritatem, impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista tua privata sit calamitas, & à reipub. periculis sejungatur. Sed ut vitiiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipubl. concedas, non est postulandum. Neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocârit. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere. Ac si mihi inimico, ut prædicas, tu conflare vis invidiam, rectâ perge in exilium: Vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exilium ieris jussu consulis, sustinebo. Sin autem servire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu; confer te ad Manlium, concita perditos cives; secerne te à bonis; infer patriæ bellum; exulta impio latrocinio; ut à me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos esse videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam sciam esse præmissos,

qui tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armati? cum sciam pactam & constitutam esse cum Manlio diem? à quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? tu ut i' lã diutiùs carere possis, quam venerari ad cædem proficiscens solebas? à cujus altaribus sæpe istam dextram impiam ad necem civium transtulisti? Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua ista cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modò otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium, concupisti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam spe derelictis, conflata improborum manum. Hic tu quâ lætitiâ perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere? Cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non solùm ad infidiandum somno maritorum, verùm etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium; quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cùm te à consulatu repuli, ut exsul potius tentare, quàm Consul vexare rempubl. posses: atque ut id, quod esset à te sceleratè susceptum, latrocinium potius, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me, P. C. quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecet; percipite, quaeso, diligenter quæ dicam, & ea penitùs

animis vestris mentibúsque mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò est carior ; si cuncta Italia, si omnis respublica loquatur : M. Tulli, quid agis ? tunc eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatore[m] fervorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immisus in urbem esse videatur ? nõnne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio ma[er]tari imperabis ? Quid tandem impedit te ? mõsne majorum ? At perisæpe etiam privati in hac repub. perniciosos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt ? At nunquam in hac urbe ij, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times ? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit ; si propter invidiam aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementiùs severitatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertia ac nequitia pertimescenda ? An cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt : tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum ? His ergò sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatorii isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives, Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminarunt, sed etiam honestarunt ;

stârunt; certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quòd si ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam, putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerunt, conjurationémque nascentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem secuti multi, non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipub. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit; extinguetur atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. pestis, verùm etiam stirps, ac semen malorum omnium. Etenim jam diu, P. C. in his periculis conjurationis insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris & audaciæ maturitas in nostri Consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortassè ad breve quoddam tempus curâ & metu esse relevati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cùm æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiùsque afflictantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœnâ, vehementiùs,

vivis reliquis, ingravescet. Quare, P. C. fecerant improbi, fecernant se à bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod sæpe jam dixi, fecernantur à nobis: definant infidiari domi suæ Consuli, circumstare tribunal Prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos & faces, ad incendendam urbem, comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de republ. sentiat. Polliceor vobis hoc, P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectioe omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis, Hisce ominibus, Catilina, cum summa reipubl. salute, & cum tua peste ac pernicie, cùmque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidióque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem Statorem hujus urbis atque imperij verè nominamus, hunc & hujus socios à tuis aris cæterisque templis, à tectis urbis ac mœnibus, à vita fortunisque civium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se ac nefariâ societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuóque mactabis.

O R A T I O VI.

Quæ est secunda in

L. C A T I L I N A M.

TANDEM aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audaciâ, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis profecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam perniciës à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra fica illa versabitur : Non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cùm est ex urbe depulsus. palàm jam cum hoste, nullo impediante, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificèque vicimus, cùm illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egressus est, quòd ei ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumes cives, quòd stantem urbem reliquit ; quanto tandem illum mœrore afflictum esse & profligatum putatis ? Jacet ille nunc, prostratusque

tusque est, Quirites, & se perculsum atque abjectum esse sentit; & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem evomuerit, forasque projecerit. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso in quo exultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potius, quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque à me, & mos majorum, & hujus imperij severitas, & respublica postulabat. Sed quàm multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem, jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulisset. Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritis, morte multasset, fore ut ejus socios invidiâ oppressus persequi non possem; rem huc deduxi, ut tum palam pugnare possietis, cùm hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quòd ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles? Itaque ego illum exercitum, & Gallicanis legionibus, & hoc delectu,

quem

quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere, quàm illum exercitum, maluerunt : quibus ego non modò si aciem exercitûs nostri, verùm etiam si edictum Prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in Senatum venire ; qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, malletm secum suos milites eduxisset : qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiõrum depoposcerit : omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt. patefeci in Senatu hesternõ die : Catilina ipse pertimuit, profugit : hi quid expectant ? nã illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. Quod expectavi, jam sum affecutus, ut vos omnes factam esse apertè conjurationem contra reipub. videretis : nisi verò si quis est, qui Catilinæ, similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus ; severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam : exeant, proficiscantur, nè patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere : demonstrabo iter : Aureliã viã profectus est : si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam reip. siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit. Uno mehercule Catilinã exhausto, relevata mihi, & recreata respubl. videtur. Quid enim mali aut sce-

leris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjeçtor, quis circumscriptor, quis gaueo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui secum Catilina non familiarissimè vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine iuventutis illeçebra fuit, quanta in illo? qui alicis ipse amabat turpissimè; aliorum amori flagitiosissimè serviebat: aliis fructum libidinum; aliis mortem parentam, non modò impellendo, verùm etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc verò quàm subito non solùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciverit. Atque ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in scena levior & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione assuefactus, frigore & fame, & siti ac vigiliis perferendis, fortis ab istis suis sociis prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis in libidine audaciæque consumeret. Hunc verò si sui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges, ô nos beatos! ô rempubl. fortunatam! ô præclaram laudem Consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædem, nisi incendia, nisi rapinas:

pinas : Patrimonia sua profuderunt : fortunas suas abligurierunt : res eos jam pridem, fides deficere nuper cœpit : eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd si in vino & alea comeffationes solùm & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi : hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus ? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, fertis redimiti, unguentis oblitii, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod ; & pœnas jamdiu improbitati, nequitia, sceleri, libidini debitas, aut instare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos si meus Consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit ; non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicæ. Nulla est enim natio, quam pertimescamus ; nullus rex, qui bellum populo Romano inferre possit ; omnia sunt externa, unius virtute, terrâ marique pacata. Domesticum bellum manet : intus insidiæ sunt : intus inclusum periculum est : intus est hostis : cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites : suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterunt, quacunque ratione sanabo : quæ ressecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant : aut, si & in urbe & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, exspectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant à me in exsilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus & permodestus vocem Consulis ferre non

potuit : simulatque ire in exilium iustus est, paruit. Quid, quòd hesternò die, cum domi meæ penè interfectus essem, Senatum in ædem Jovis Statoris convocavi ; rem omnem ad Patres Conscriptos detuli ? quo cum Catilina venisset, quis eum Senator appellavit ? quis salutavit ? quis denique ità aspexit, ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem ? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille Consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsi à Catilinâ, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primò reticisset ; patefeci cætera : quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proximam constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cum teneretur ; quæsi quid dubitaret proficisci eò, quò jampridem parârat : cum arma, cum secures. cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum in bellum esse videbam ? etenim credo, Manlius iste, centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit : & illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant ; & ille ejectus in exilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram non modò administrandæ, verùm etiam conservandæ reipublicæ ! nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris & belli, iter ad fugam atque in exilium converterit ; non ille à

me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus meâ diligentia, non de spe conatûque depulsus, sed indemnatu, innocens in exsilium ejectus à Consule, vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum; me non diligentissimum Consulem, sed crudelissimum Tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarij periculum depellatur. Dicatur sanè ejectus esse à me, dummodo eat in exsilium. sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiat: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, nè mihi sit invidiosum aliquando, quòd illum emiserim potius, quàm quòd ejecerim. Sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant; iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dicunt, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercules, hoc, quòd agit, nunquam antè cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quàm exsulem vivere. nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis nobis Româ profectus est; optemus potius, ut eat in exsilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur, & de eo hoste, qui jam fatetur, se esse hostem, & quem, quia, quòd semper volui, murus interest, non timeo; de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si ullo modo fieri posset,

non tam ulcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilij atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Unum genus est eorum, qui magno in ære alieno majores etiam possessiones habent; quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima; sunt enim locupletes: voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familiâ, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis, & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergo in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas à Catilina exspectant. Meo-beneficio tabulæ novæ proferentur; verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, aliâ ratione ullâ salvi esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris fructibus prædiorum, locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententiâ possunt, aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen exspectant: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ desperant, perturbatâ consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse: Primum omnium meipsum vigilare, adesse, providere reipubl. deinde magnos animos esse in bonis viris,

viris, magnam concordiam, maximam multitudinem; magnas præterea copias militum: deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentibus auxilium esse laturos. Quòd si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente consceleratâ ac nefariâ concupierunt, se Consules, ac Dictatores, aut etiam Reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam confectum, exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex his coloniis, quas Fesulis Sulla constituit: quas ego universas civium esse optimorum & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiùsque jactârunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis familiis magnis, conviviis, apparatus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes homines tenues atque egentes in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac proscriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modò homines, sed nè pecudes quidem mihi passuræ esse videantur. Quartum genus est sanè varium, & mistum, & turbulentum; qui jampridem premuntur, qui nunquam emergent: qui partim inertiam, partim malè gerendo negotio, partim etiam sumptibus, in veteri ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis,

proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres, quàm infidiatores lentos esse arbitror. qui homines primum, si stare non possunt, corruant : sed ità, ut non modò civitas, sed nè vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem, si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint ; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum : quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo possunt : & pereant sanè in latrocinio ; quoniam sunt ità multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verùm etiam genere ipso, atque vità, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus ac sinu : quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut benè barbato videtis ; manicatis & talaribus tunicis ; velis amictos, non togis : quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor, in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solùm amare & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam fidas vibrare, & spargere venena didicerunt : qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volant ? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi ? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus ? quo autem pacto illi Appenninum, atque illas pruinas ac nives perferent ? nisi idcirco se faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd in conviviis nudi saltare didicerunt.

O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem Prætoriam! Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias, vestra præsidia, vestrosque exercitus: & primum gladiatori illi confecto & faucio Consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educate. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ cumulis silvestribus. Neque verò cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopiâ atque egeitate debeo conferre. Sed si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamur, eget ille, Senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quàm valdè illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitude: hinc continentia, illinc libido: hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremò copia cum egeitate, bona ratio cum perditâ, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prælio, nonne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi immortales cogent ab his præclarissimis virtutibus tot & tanta vitia superari? Quæ cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum jam antea dixi, vestra testâ custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro motu, ac

sine

sine ullo tumultu fatis esset præsidij, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè urbes suas finésque defendent : gladiatores, quam sibi ille maximam manum & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quàm pars Patriciorum, potestate tamen in nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenúmque præmissi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad Senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeò qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe à Catilina relictí sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc, si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse Consulem : mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portis custos, nullus insidiator viæ : si qui exire volunt, consulere sibi possunt. qui verò in urbe se commoverit, cujus ego non modò factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero, sentiet, in hac urbe esse Consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem Senatum, esse arma, esse carcerem ; quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me uno togato duce, & imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Qui-

rites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam, quod in tanto & tam infidioso bello vix optandum videtur, ut nè quis bonus intereat, paucorúmque pœnâ vos omnes jam salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis & non dubiis deorum immortalium significationibus; quibus ego ducibus in hanc spem sententiâque sum ingressus: qui jam non procul, ut quondam solebant, ab extero hoste, atque longinquo; sed hic præsentibus, suo numine atque auxilio, sua templa atque urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerári, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copiis terrâ marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

O R A T I O VII.

Quæ est tertia in

L. C A T I L I N A M.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium
 vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberof-
 que vestros, atque hoc domicilium clarissi-
 mi imperij, fortunatissimam pulcherrimamque Ur-
 bem, hodierno die, deorum immortalium summo
 erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque
 meis, ex flamma atque ferro, ac penè ex faucibus
 fati ereptam, & vobis conservatam, ac restitutam
 videtis. Et si non minùs nobis jucundi atque illu-
 stres sunt ij dies, quibus conservamur, quàm illi
 quibus nascimur; quòd salutis certa lætitia est, na-
 scendi incerta conditio; & quòd sine sensu nascimur,
 cum voluptate conservamur: profectò, quoniam
 illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos
 immortales benevolentiam famamque sustulimus; esse
 apud vos posterofque vestros in honore debet is,
 qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque
 servavit. Nam toti urbi, templis, delubris, tectis
 ac mœnibus subjectos prope jam ignes circumda-
 tosque retinimus: iidemque gladios in reipubl.
 districtos retudimus, mucronesque eorum à jugulis
 vestris dejecimus. Quæ, quoniam in Senatu illu-
 strata, patefacta, compertaque sunt per me, vobis
 jara exponam breviter, Quirites: ut & quanta,
 &

& quàm manifesta, & quâ ratione investigata & comprehensa sint, vos, qui ignoratis, & exspectatis, scire possitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cùm sceleris sui socios & hujusce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquisset ; semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam absconditis insidiis, salvi esse possemus. Nam, tum cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis sit timenda, quòd vivus exierit) sed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum simulturam, aut eos, qui restitissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse, & Romæ remansisse ; in eo omnes dies noctésque consumpsi, ut quid agerent, quid molirentur, sentirem ac viderem : ut quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem ita comprehenderem, ut tum demum animis salutis vestræ provideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi legatos Allobrogum belli Transalpini, & tumultûs Gallici excitandi causâ, à P. Lentulo esse sollicitatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum literis mandatisque ad Catilinam esse missos, comitémque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas : facultatem mihi oblatam putavi, ut quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam à diis immortalibus, tota res, non solum à me, sed etiam à Senatu, & à vobis manifestè deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pontinum, Prætores, fortissimos atque amantissimos reipubl. viros, ad me vocavi : rem omnem exposui : quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de reipubl.

republ. præclara atque egregia sentirent, sine recufatione, ac sine ulla mora negotium fufceperunt, & cùm advefperaſceret occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons intereſſet; eodem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicionem multos fortes viros eduxerunt; & ego de præfectura Reatina complures delectos adoleſcentes, quorum operâ utor aſſidue in reipublicæ præſidio, cùm gladiis miſeram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unâque Vulturcius; fit in eos impetus: educuntur & ab illis gladij, & à noſtris: res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum, interventu Pontini, atque Flacci, pugna quæ erat comiſſa, ſedatur: literæ quæcumque erant in eo comitatu, integris ſignis Prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi ad me, cùm jam diluceſceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Gabinium ſtatim ad me nihil dum ſuſpiciantem vocavi. Deinde item arceſſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſſimè autem Lentulus venit; credo, quod in literis dandis præter conſuetudinem proximâ nocte vigilârat. Cùm vero ſummis ac clariffimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequenter ad me manè convenerant, literas à me priùs aperiri, quàm ad Senatum referri, placeret; nè, ſi nihil eſſet inventum, temerè à me tantus tumultus injectus civitati videretur; negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico, non ad concilium publicum, rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent; tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis eſſe mihi nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiftis, coegi. Atque
interea

interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium Prætozem fortem virum misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret: ex quibus ille maximum ficarum numerum & gladiatorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam jussu Senatûs dedi; hortatus sum, ut ea quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille dixit, cum vix se ex magno timore recreâssêt, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & literas, ut servorum præsidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam civium fecissent, præstò esset ille, qui & fugientes exciperet, & secum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli iurandum sibi & literas à P. Lentulo, Cethego, Statio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his & à L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italiam quamprimùm mitterent; pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmâsse ex fati Sibyllinis, Haruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse: eundemque dixisse fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperij, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolij autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quod, cum Lentulo & cæteris, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret, Cethego nimium id longum videretur. Ac nè longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm ostendimus Cethego signum: cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat scriptum ipsius manu, Allobrogum Senatui & populo,

populo, sese, quæ eorum legatis confirmâisset, esse facturum ; orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulò ante aliquid tamen de gladiis, ac sicis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissetque se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse, recitatis literis debilitatus atque abjectus, conscientiam convictus repente conticuit. Introductus Statilius cognovit & signum & manum suam. recitatae sunt tabellæ in eandem ferè sententiam : confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo ; & quæsi, cognosceretne signum. annuit. Est verò, inquam, signum quidem notum, imago avi tui clarissimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives suos ; quæ quidem te à tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad Senatum Allobrogum populùmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille quidem primò negavit : post autem aliquantò, toto indicio exposito atque edito, surrexit : quæsi à Gallis, quid sibi esset cum iis, quamobrem domum suam venissent ; itémque à Vulturcio. qui, cum illi breviter constantérque respondissent, per quem ad eum quotièsque venissent ; quæsiissentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus : tum ille subito, scelere demens, quanta vis conscientiam esset, ostendit. Nam cum id posset inficiari, repente præter opinionem omnium confessus est : ità eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ semper valuit : sed etiam propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, quâ superabat omnes, improbitàsque defecit. Vulturcius verò subito proferri literas, atque aperiri iussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen & signum & manum suam cognovit ; erant autem

autem scriptæ sine nomine, sed ita ; *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus : & vide, quia jam tibi sit neesse. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gabinius deinde introductus, cum primò impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli infimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio : tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed indicare se ipsi viderentur. Indiciis expositis atque editis, Quirites, Senatui consului de summa republica, quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas Senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum S. C. ex memoria vobis, Quirites, quid Senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, prudentiâ meâ, respubl. periculis sit maximis liberata : deinde L. Flaccus & C. Pontinus Prætores, quòd eorum operâ forti fidelique usus essem, meritò ac jure laudantur : atque etiam viro forti collegæ meo, C. Antonio, laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis & reipublicæ consiliis removisset. Atque ità censuerant, ut P. Lentulus, cum se præturâ abdicasset, tum in custodiam traderetur : itémque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentés erant, in custodiam traderentur. Atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis deposcerat : in M. Cæparium, cui ad sollicitandos pastores Apuliam esse

esse attributam erat indicatum : in P. Furium, qui est ex his coloniis quas Fesulas L. Sulla deduxit : in Q. Magium Chilonem, qui unâ cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus : In P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque eâ lenitate Senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœnâ, republ. conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites : quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit : & his decreta verbis est, *quòd urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberâsssem.* Quæ supplicatio, si cum cæteris, conferatur, Quirites, hoc interest, quòd cæteræ bene gestâ, hæc una, conservatâ republ. constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, & confessionibus suis, iudicio Senatûs, non modò Prætoris jus, verùm etiam civis amiserat ; tamen magistratu se abdicavit : ut quæ religio C. Mario clarissimo viro non fuerat, quominus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, Prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces captos jam & comprehensos tenetis ; existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atque opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi esse *P. Lentuli somnum*, nec *L. Cassii adipem*, nec *C. Cethegi furiosam temeritatem*

tem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat : omnium aditus tenebat : appellare, tentare, sollicitare poterat, audebat : erat ei consilium ad facinus aptum ; consilio autem neque lingua neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac descriptos habebat : neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat : nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret : frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrensẽ latrocinium compulissem (dicam id quod sentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl. denunciassët ; neque commisisset, ut signum, ut literæ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palàm inventum, quàm hæc tanta in republ. conjuratio manifestò inventa atque deprehensa est. Quòd si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset ; quanquam, quoad fuit, omni us ejus consiliis occurri, atque obstiti ; tamen, ut levisimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset ; neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis reipubl. tantâ pace, tanto otio, tanto silentio, liberassëmus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita sunt à me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio & gesta & provisã esse videantur. Idque cùm conjecturâ consequi possumus, quòd vix videtur humani consilij tantarum rerum gubernatio esse potuisse ; tum

verò ità præfentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pene oculis videre poffemus. Nam ut illa omittam, vifas nocturno tempore ab occidente faces, ardorémque cæli, ut fulminum jaçtus, ut terræ motus, cæteraque, quæ tam multa, nobis Confulibus, facta funt, ut hæc quæ nunc funt canere dij immortales viderentur : hoc certè, Quirites, quod fum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam profectò memoriâ tenetis, Cottâ & Torquato COSS. complures in Capitolio turres de calo effe percuffas, cùm & fimulacra deorum immortalium depulfa funt, & ftatuz veterum hominum dejeçtæ, & legum æra liquefacta. Taçtus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuiffe meminifis. Quo quidem tempore, cum harufpices ex tota Etruria conveniffent, cædes atque incendia, & legum interitum, & bellum civile ac domesticum, & totius urbis atque imperij occafum appropinquare dixerunt, nifi dij immortales omni ratione placati fuo numine prope fata ipfa flexiffent. Itaque ex illorum refponfis tunc & ludi decem, & dies facti funt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermiffa est : iidemque jufferunt fimulacrum Jovis facere majus, & in excelfo collocare, & contrâ atque ante fuerat, ad orientem convertere : ac fe fperare dixerunt, fi illud fignum, quod videtis, folis ortum, & forum curiamque confpiceret, fore, ut ea confilia, quæ clam effent inita contra falutem urbis atque imperij, illuftrarentur, ut à S. P. Q. R. perfpici poffent. Atque illud ità collocandum Confules illi ftatuerunt : fed tanta fuit operis tarditas, ut neque à fuperioribus Confulibus, neque à nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest effe, Quirites, tam aver-

averfus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia quæ videmus, præcipuèque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cùm effet ità responsum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, & ea à perditis civibus; quæ tum, propter magnitudinem scelerum, nonnullis incredibilia videbantur, ea non modo cogitata à nefariis civibus, verùm etiam suscepta esse sensistis. Illud verò nonne ità præsens est, ut nutu Jovis optimi maximi factum esse videatur, ut, cùm hodierno die manè per forum meo jussu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos Senatúmque converso, omnia & Senatus & vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata & patefacta vidistis. Quo etiam majore sunt isti odio supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus. ille, ille Jupiter restitit; ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum sollicitatio, sic à Lentulo cæterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita & ignotis & barbaris, commissæque literæ nunquam essent profecto, nisi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò? ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo Rom. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperij & rerum amplissimarum ultio sibi à patriciis hominibus oblatam negligenter, vestram-

que salutem suis opibus anteponebant : id nonne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos, non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti ; sed profectò justiores nunquam. Erepti enim estis ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione : togati, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones ; neque solum eas quas audistis, sed & has quas vosmetipsi meministis & vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit ; ex urbe ejecit C. Marium custodem hujus urbis ; multosque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius COS. armis ex urbe collegam suum expulit : omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum verò clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla : nè dici quidem opus est, quantâ diminutione civium, & quantâ calamitate reipubl. Dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quàm cæterorum. Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam reipubl. pertinerent. Non illi nullam esse reipubl. sed in ea, quæ esset, se esse principes ; neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere, voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipubl. quæsit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint.

In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello (quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salvâ urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur) ita me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini : & cum hostes vestri tantum civium superfuturum putassent, quantum infinitæ cædi restitisset ; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset : & urbem, & cives integros incolumésque servavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, præterquam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis insignia condi & collocari volo. Nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique hujusmodi, quod etiam minus digni assequi possint. Memoriam vestram, Quirites, nostræ res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent & corroborabuntur : eandemque diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam Consulatus mei propagatam : unôque tempore in hac republ. duos cives existitisse ; quorum alter fines vestri imperij, non terræ, sed cæli regionibus terminaret ; alter ejusdem imperij domicilium sedemque servaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna atque conditio, quæ illorum, qui externa bella gesserunt ; quod mihi vivendum sit cum illis quos vici ac subegi ; isti hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt : vestrum est, Quirites, si cæteris recta sua facta profunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentem enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ

fariae ne vobis nocere possent, ego providi : ne mihi noceant, vestrum est providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est in bonis praesidium, quod mihi in perpetuum comparatum est ; magna in republ. dignitas, quae me semper tacita defendet ; magna vis est conscientiae, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciae cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper laceciamus. Quod si omnis impetus domesticorum hostium depulsi à vobis se in me unum converterit ; vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiae periculiisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est quod jam ad vitae fructum possit acquiri, praesertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam akius, quo quidem mihi libeat ascendere ? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quae gessi in Consulatu, privatus tuear atque ornem : ut siqua est invidia in conservanda republ. suscepta, laedat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republ. tractabo, ut meminerim semper quae gesserim, curémque ut ea, virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum ; atque in vestra tecta discedite ; & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen aequè ac priori nocte [fecistis] custodiis vigiliisque defendite. Id nè vobis diutiùs faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo, Quirites.

ORATIO VIII.

Quæ est quarta in

L. CATILINAM.

VIDEO, P. C. in me omnium vestrâ ora atque oculos esse converſos: video vos non ſolum de veſtro, ac reipublicæ, verum etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſolicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas; ſed eam, per deos immortales, quæſo, deponite, atque oblitî ſalutis meæ, de vobis ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio Conſulatûs data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatûſque perferem; feram non ſolum fortiter, ſed etiam libenter; dummodo meis laboribus, vobis populôque Romano, dignitas ſalûſque pariat. Ego ſum ille Conſul, P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, Conſularibus auſpiciis conſecratus; non curia, ſummum auxilium omnium gentium; non domus, commune perſugium; non lectûs, ad quietem datus; non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacua mortis periculo atque inſidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore in veſtro timore ſanavi. Nunc ſi hunc exitum

Consulatus mei dij immortales esse voluerunt, ut vos, P. C. populúmque Romanum ex cæde misera, conjuges liberósque vestros, virginésque Vestales ex acerbissima vexatione ; templa, atque delabra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrúm ex fœdissima flamma ; totam Italiam ex bello & vastitate eriperem ; quæcunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipubl. fore putavit ; cur ego non læter, meum consulatum ad salutem reipubl. prope fatalem existisse ? Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriæ ; conservate vos, conjuges, liberos, fortunásque vestras : populi Romani nomen, salutemque defendite : mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primùm debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsent, pro eo mihi ac mereor, relatores gratiam esse. deinde si quid obtigerit, æquo animo paratósque moriar. *neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura Consulari, nec misera sapienti.* Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantiissimi præsentis mœrore non movear, horúmque omnium lachrymis, à quibus me circumfessum videtis ; neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius ; quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem Consulatus mei : neque ille, qui exspectans hujus exitum diei, adstat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potius quàm ut, & illi, & nos, unâ reipubl. peste pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipublicæ salutem : circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis. Non Tiber. Gracchus, qui iterum Tribunus plebis fieri voluit ; non C. Gracchus,

Gracchus, qui agrarios concitare conatus est; non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestrae severitatis iudicium adducitur. Tenentur ij, qui ad urbis incendiam, ad vestrum omnium cadem, ad Catilinam accipiendum Romae restiterunt. Tenentur literae, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: sollicitantur Allobrogoes: servitia excitantur: Catilina arcescitur: id est initum consilium, ut, interfectis omnibus, nemo nè ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperij calamitatem relinquatur. Haec omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis jam iudiciis iudicavistis: primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis, & meam virtute atque diligentiam perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis; deinde, quod P. Lentulum, ut se abdicaret praetura, coegistis: tum, quod eum, & caeteros, de quibus iudicavistis, in custodiam dandos censuistis: maximeque, quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: Postremo, hesterno die praemia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima. Quae sunt omnia ejusmodi, ut ij, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid iudicetis; & de poena, quid censeatis. Illa praedicam, quae sunt Consulibus. Ego magnum in republica versari furorem, & nova quaedam misceri & concitari mala jam pridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus nunquam putavi. Nunc quicquid est, quocumque vestrae mentes inclinant atque sententiae, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. Huic si

Paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum : manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, & obscurè serpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias : unam D. Silani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos : alteram C. Cæsaris, qui mortis poenam removet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur. uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vitâ & hoc communi spiritu non putat oportere : atque hoc genus poenæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non esse supplicij causâ constitutum ; sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea sempiterna, certe ad singularem poenam nefarij sceleris inventa sunt : Itaque municipiis dispersiri jubet. Habere videtur nra res iniquitatem, si imperare velis : difficultatem, si rogare. decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, &, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causâ statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem poenam municipibus, si quis eorum vincula ruperit : horribiles custodias circumdat ; & digna scelere hominum perditorum sancit ; nè quis eorum poenam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per

populum

populum levare possit : eripit etiam *spem, quæ sola hominem in miseris consolari solet.* bona præterea publicari jubet : vitam solam relinquit nefariis hominibus : quam si eripuisset, multas uno dolore animi ac corporis, & omnes scelerum pœnas admississet. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, *apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt :* quòd videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc, P. C. ego meâ video quid intersit. si eritis secuti sententiam C. Cæsaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minùs erunt, hoc auctore & cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi : sin illam alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotij contrahatur. sed etiam meorum periculorum rationes utilitas reipub. vincat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas & majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. intellectum est, quid intersit inter lenitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video, de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, nè de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam cives Romanos Cethegam & P. Lentulum dedit ; & supplicationem mihi decrevit ; & indices hesternò die maximis præmiis affectit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitore gratulationem, indici præmiam decrevit, quid de tota re & causa judicarit. At verò C. Cæsar intelligit, legem Sempromianam esse de civibus Romanis constitutam : qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse : denique ipsam latorem legis Sempromiæ jussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem

etiam ipsum Lentulum largitorem & prodigum non putat, cum de perniciæ reipubl. & exitio hujus urbis tam acerbè tamque crudeliter cogitârit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare : & sancit in posterum, nè quis hujus supplicio levando se jactare, & in perniciæ reipubl. posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus & corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem si hoc statueritis ; dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum atque jucundum : si illam Silani sententiam sequi malueritis ; facile me atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis : atque obtinebo eam multò leviorẽ fuisse. Quanquam, P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate puniendâ crudelitas ? Ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salvâ reipubl. vobiscum perfrui liceat, ut ego, quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor (quis enim est me mitior ?) sed singulari quadam humanitate & misericordiâ. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem : cerno animo sepultâ in patriâ miseros atque insepultos acervos civium : versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra cæde bacchantis. Cùm vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fati sperâsse confessus est ; purpuratum esse hunc Gabinium ; cum exercitu venisse Catilinam ; tum lamentationem matrum-familias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco. Et quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me severum vehementem-
que

que præbeo. Etenim quæro, si quis pater-familiâs, liberis suis à servo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, supplicium de servis [non] quàm acerbissimum sumpserit, utrùm is clemens, ac misericors, an inhumanus & crudelissimus esse videatur? mihi vero importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt; qui singulas uniuscujusque nostrùm domos, & hoc universum reipubl. domicilium delere conati sunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperij collocarent; si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis, in patriæ civiùmque pernicie, fama subeunda est. Nisi verò cuiquam L. Cæsar, vir fortissimus, & amantissimus reipubl. crudelior nudiustertius est visus, cùm sororis suæ, fœminæ lectissimæ, virum præsentem & audientem, vitâ privandum esse dixit; cùm avum justu COS. interfectum, filiùmque ejus impuberem legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile [fuit] factum? quod initum delendæ reipubl. consilium? Largitionis voluntas tum in republ. versata est, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus, & grave tam vulnus accepit, nè quid de summa dignitate reipubl. minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipubl. Gallos arcessivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italianam vastandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefario,

nimis

nimis aliquid severè statuisse videamini : cùm multo magis sit verendum, nè remissione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm nè severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisset videamini. Sed quæ exaudio, P. C. dissimulare non possum. jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidij ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia provisa, parata, & constituta sunt. P. C. cùm meâ summâ curâ atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani, ad summum imperium retinendum, & ad communes fortunas conservandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum : plenum est forum [plena templa circa forum] pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui, cùm sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potiùs, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, & secerno libenter. Neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Cateri verò, dij immortales! quâ frequentia, quo studio, quâ virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vobis ita summam ordinis consilique concedunt, ut vobiscum de amore reipub. certent: quos ex multorum annorum dissensione, ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in Consulatu confirmatam meo, perpetuam in republ. tenuerimus, confuso vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipub. partem esse venturum. Pari studio defendendæ reip. convenisse video Tribunos ærarios,

ærarios, fortissimos viros, scribas item universos ;
 quos, cùm casu hic dies ad ærarium frequentâsset,
 video ab exspectatione fortis ad communem salutem
 esse conversos. Omnis ingenuorum adeit multitu-
 do, etiam tenuissimorum. Quis est enim cui non
 hæc templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux
 denique hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum,
 cùm sit carum, tum verò dulce, atque jucundum ?
 Operæ pretium est, P. C. libertinorum hominum
 studia cognoscere, qui sua virtute fortunam civita-
 tis consecuti, hanc verè suam patriam esse judicant ;
 quam quidam hinc nati, & summo nati loco, non
 patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt.
 Sed quid ego hujusce ordinis homines commemo-
 rem, quos privatæ fortunæ, quos communis reipub-
 lica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est,
 ad salutem patriæ defendendam excitavit ; servus
 est nemo, qui modò tolerabili conditione sit ser-
 vitutis, qui non audaciam civium perditorum per-
 horrescat ; qui non oblatre cupiat ; qui non tantum,
 quantum audet, & quantum potest, conferat ad
 communem salutem, voluntatis. Quare si quem
 veitrâm fortè commovet hoc, quod auditum est,
 lenonem quendam Lentuli concurrere circum ta-
 bernas, pretio sperantem sollicitari posse animos
 egentium atque imperitorum : est id quidem cœp-
 tum atque tentatum ; sed nulli sunt inventi tam aut
 fortunâ miseri, aut voluntate perditæ, qui non ip-
 sum illum sellæ, atque operis, & quæritûs quotidiani
 locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui deni-
 que non cursum hunc otiosum vitæ suæ salvum esse
 velint. Multò verò maxima pars eorum qui in ta-
 bernis sunt, immo verò (id enim potius est dicen-
 dum) genus hoc universum amantissimum est otij.
 Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac
 quæslus, frequentîâ civium sustinetur, aliter otio :
 quorum

quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est? Quæ cum ita sint, P. C. vobis populi Romani præsidia non defunt: vos, nè populo Romano deesse videamini, providete. Habetis Consulem ex plurimis periculis & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempubl. mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obfœta facibus & telis impiæ conjurationis vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui; quæ non semper facultas datur: Habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili causa hodierno die primùm videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute stabilitam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratâsque fortunas una nox pene delèrit. Id nè unquam posthac non modo confici, sed nè cogitari quidem possit, vobis hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio penè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa Consulari videretur. Nunc antequam, P. C. ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse

suscepisse video : sed eam esse judico turpem & infirmam, contemptam & abjectam. Quòd si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata : vitæ tantam laudem, quantâ vos me vestris decretis honestâstis, nemo est affecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus, ille cujus consilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est : ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem Numantiâmq; delevit : habeatur vir egregius L. Paullus, ille cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestavit : sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit : anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ : nisi fortè majus est patefacere nobis provincias, quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi qui absunt, habeant quò victores revertantur. Quanquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ : quòd hostes alienigenæ aut oppressi serviunt, aut recepti beneficio se obligatos putant : qui autem ex numero civium dementia aliquâ depravati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm à pernicie reipubl. repuleris, neque vi coercere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video : quod ego vestro bonorúmque omnium auxilio, memoriâque tantorum periculorum,

rum, quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me atque à meis facile propulsari posse, confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram equitumque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere & labefactare possit. Quæ cum ita sint, Patres Conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro Provincia, quam neglexi, pro triumpho cæterisque laudis insignibus, quæ sunt à me pro perurbis vestraeque salutis custodiam repudiati, pro clientibus hospitibusque provincialibus, quæ tam in urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro vestris in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspiciatis, ad conservandam rempubl. diligentibus, nihil aliud à vobis, nisi hujus temporis, totumque mei Consulatus memoriam postulo: quæ dum est vestris mentibus infixæ, firmissimo me muro septum esse arbitror. Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atque superaverit, commendo vobis parvum meum filium; cui profectò fatis erit præsidij, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solius periculo conservaverit, illum esse filium meminertis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani, P. C. de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiae, deque universa republica decernite diligenter, ut institulistis, ac fortiter. Habetis enim Consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet, & ea quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per seipsum præstare possit.

O R A T I O IX.

Quæ est in

M. A N T O N I U M,
P H I L I P P I C A S E C U N D A.*Barth. Latomi ARGUMENTUM.*

Postquam Cicero liberius de republ. & de Antonio dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in Senatum, & meditata Oratione conquejussus de injuria Ciceronis, multis maledictis in personam ejus invectus est. Non respondit illo die Cicero, prohibitus ab amicis, propter arma Antonij, quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus Octavij, qui hæres Cæsaris erat, & offensus Antonio, gratiaque & auctoritate Senatûs veteranorumque præsidio ad parem potentiam provectus, respondit hac ornatissimâ oratione, & quidem præsentem in Senatu. In qua primò objecta diluit: deinde insectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens criminose commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publice commissa fuerant. Hæc est Secunda illa Philippica, quæ M. Antonium priore Oratione vehementer commotum, sic in Ciceronem accendit, ut leniri odij atrocitas postea

*postea nunquam potuerit. Exstitit autem exitij,
& mortis Ciceronis causa, dicente etiam Saty-
rico Poëta :*

———*Ridenda poemata malo,
Quam te conspiciat divina Philippica fama,
Volueris à prima quæ proxima*———

Juvenal. Sat. 10. v. 124.

QUONAM meo fato, P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti Reipub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? nec verò necesse est à me quenquam nominari vobis, cùm ipsi recordamini. Mihi pœnarum illi, plus quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minùs mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipub. causa laceffiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quàm L. Catilina, furiosior quàm P. Clodius viderere, ultrò maledictis me laceffisti; tuàmque à me alienationem, commendationem tibi ad cives impios fore putavisti. Quid putem? contemptumne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid despiciere possit Antonius. An in Senatu facillimè de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ Reipub. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est: non existimavit sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui priùs quàm de cæteris rebus respondeo; de

de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem suam me, nescio quando, venisse questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis spe, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris nequissimi beneficio obtinuit, non jure Prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares; cum te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadij, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ita dixisti) domum meam ventitâras. nã tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiaæ tuæ consulisses. sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratûs petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me Augurum à toto collegio expetiturum Cn. Pompeius & Q. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) nec tu solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversâ repub. incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quòd me B. undusij non occideris? quem ipse victor, cui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset,
eum

eum tu occideres? Fac potuisse, quod est aliud, P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se vitam dedisse, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ij, qui illum interfecerunt, à quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quòd te abstineris nefario scelere? quâ in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quam miserum, id te impunè facere potuisse. Sed sit beneficium, quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, ne in te ingratus viderer? At in illâ querelâ quidem & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me Senatus populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum à me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? quod quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reipub. dissipavisses? cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, & de te, & à te latas confiterere? cum auspicia Augur, intercessionem Consul sustulisses? cum esses tædissimè stipatus armatis? cum omnes impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino lustrisque confectus? At ego, tanquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de reipub. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque, hodie perficiam, ut intelligat quantum à me beneficium tum acceperit. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paululum modo bonorum consuetudinem nosset, literas ad

se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ, in medium protulit, palamque recitavit? Quid est aliud, tollere è vitâ vitæ societatem, quàm tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolâ, quæ prelata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo disertè, ut Mustellæ Tamisio, & Tironi Numisio vidêris? qui cùm hoc ipso tempore stent cùm gladiis in conspectu Senatûs, ego quoque te disertum putabo, si ostenderi, quomodo sis eos inter ficarios defensusurus. Sed quid opponas, tandem, si negem me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convincas? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam. Quî possis? sunt enim librarij manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil sapere doceat. Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille si verbo negârit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco non inhumanitatis solum, sed etiam amentia. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officij, benevolentia? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his literis non malè existimem; quod scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonam virum; non tanquam ad sceleratum & latronem. At ego tuas literas, etsi jure poteram à te laceffitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere; adjurasque id te, invito me, non esse facturum: idque à me impetras. quid enim me interponerem audaciae tuæ, quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exillimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coercere?

coercere? Verumtamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege latâ. Sed cum mihi, Patres Conscripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut me pro me dicentem benignè; alterum ipse efficiam, ut contra illum cum dicam, attente audiatis. simul illud oro; si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem modestiamque cognôstis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut Consulem: ne ille quidem me ut Consularem. etsi ille nullo modo Consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempub. gerit, vel quod ita factus est [Consul] ego sine ulla controversia Consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se Consulem profiteretur, objecit mihi Consulatum meum. qui Consulatus, verbo meus, P. C. re vester fuit. quid enim constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum Consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem tibi fatum, sicuti C. Curioni, manet; quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio Consulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis Consularibus, qui proximè est mortuus: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac repub. vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Qu. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabroni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Muræna, qui tum erant Consules designati. placuit
idem,

idem, quod Consularibus, M. Catoni : qui cùm multa, vitã excedens, providit, tum quòd te Consulem non vidit. Maximè vero Consulatum meum Cn. Pompeius probavit : qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro ? frequentissimo Senatui sic placuit, ut esset nemo, qui non mihi ut parenti gratias ageret, qui non mihi vitam tuam, liberos, fortunas, *remp.* referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris *respub.* orbata est, veniamus ad vivos, qui duo è Consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis : eique illi ipsi, quos modò nominavi, Consulares, Senatusque cunctus assensus est. qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, quã oratione, quã constantiã, quã gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum ? hunc tu cum auctorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quàm avunculi esse maluisti. Hujus ego alienus consilii Consul usus sum : tu sororis filius, ecquid ad eum unquam de *repub.* retulisti ? At ad quos refert ? dii immortales ! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. Cur ? dat natalitia in hortis. cui ? neminem nominabo : putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O sceditatem hominis flagitiosam ! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam ! tu cum Principem Senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de *republ.* nihil referas :

ad eos referas, qui suam rem nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris Consulatus, perniciosus meus. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego Senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocasti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me Consule, plenum fervorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria Senatusconsulta fierent, vim adferebam Senatus. O miser, si illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nosti) si sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare? Quis enim eques Romanus, quis præter te adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem esse meminisset, cum Senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, consciorum indiciis, sua manu, voce pene literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempub. consensisse; quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cum Senatus populusque Rom. haberet ducem, qualis siqui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei sui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Quid autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras ex-

cors, ut totâ in oratione tuâ tecum ipse pugnares ? non modò non coherencia inter se diceres, sed maxime disjuncta, atque contraria ? ut non tantâ mecum, quanta tecum, tibi esset contentio ? Vitricem tuum in tanto fuisse scelere fatebare, poena affectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudâsti : Quod totum Senatûs est, reprehendisti. Nam comprehensio fontium, mea ; animadversio, Senatûs fuit. homo disertus non intelligit eum, quem contra dicit, laudari à se : eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est non dico audaciæ (cupit enim se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, quâ vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cùm inter subsellia nostra versentur armati ? cùm in hac cella Concordiæ (ò dij immortales !) in qua, me Consule, salutare sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem vivimus, cum gladiis homines collocati stent ? Accusa Senatum : accusa equestrem ordinem, qui tum cum Senatu copulatus fuit : accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipso tempore ab Ithyræis circumfederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed, qui tantam rerum repugnantiam non videas. nihil profecto sapias. Quid est enim dementius, quam cum ipse reipub. perniciosâ arma ceperis, objicere alteri salutaria ? At etiam quodam loco facetus esse voluisti : quàm id te (dij boni !) non decebat ? in quo est tua culpa nonnulla : aliquid enim salis ab uxore mimâ trahere potuisti. *Cedant arma togæ* : quid tum ? nonne cesserunt ? At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur utrum melius fuerit, libertati populi Rom. sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere ? Nec verò tibi de versibus plura respondebo : tantùm dicam breviter ; te neque

illos, neque ullas omninò literas nosse : me nec reipub. nec amicis unquam defuisse, & tamen cinni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid adferrent. Sed hæc non hujus temporis : majora videamus. Pub. Clodium meo consilio interfectum esse, dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Rom. gladio stricto interfecutus es ; negotiumque transgisses, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset ? Quod quidem ego favisse me tibi fateor, suavisse ne tu quidem dicis. at Miloni ne favere quidem potui : prius enim rem transgessit, quam quisquam eum id facturum suspicaretur. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipub. sine suavitate non posset. At lætatus sum. quid ergo ? in tanta læticia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat ? Quanquam de morte P. Clodij fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. quid enim attinebat novâ lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta ? quæsitum est tamen. Quid ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit ; id tot annis post tu es inventus, qui diceres ? Quod verò dicere ausus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeiam à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam meâ culpâ civile bellum esse natum : in eo non tu quidem totâ re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulus præstantissimo civis Cæsule, niail præterea potui, quam scire eum quæ potui, quin Pompeium à Cæsare conjunctione avocarem. in quo meo quæritur felicitas. ipse enim Pompeium à mea familiari-

miliaritate disjunxit. Postea verò quam se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare: fundere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio iuaferim: ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennij imperium Cæsari prorogaret: alterum, ne pateretur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur. quorum si utrumvis periurissimè, in has misérias nunquam incidissemus. Atque idem ego, cum jam omnes opes & suas, & populi Rom. Pompeius ad Cæsarem detulisset, feroque ea sentire corpisset, quæ ego ante multo prævideram; inferrique patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non desisti: meaue illa vox est nota multis, *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam cisses, aut nunquam diremisses. Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ.* Hæc mea, M. Antoni, semper & de Pompeio, & de repub. consilia fuerunt. quæ si valuisent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamiâ, concidisses. Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, Patres Conscripti, ne, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in illâ societate gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? citius dixerim jactasse se aliquos, ut fuisset in ea societate viderentur, cum consocij non fuissent, quam ut quisquam celeri vellet qui fuisset. Quam verisimile porro est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse?

tuiffè? Etenim fi auctores ad liberandam patriam defiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? Hi igitur his majoribus orti ab alienis potiùs confilium peterent, quàm à fuis? & foris potiùs, quàm domo? Quid? C. Caffius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, fed ne potentiam quidem cujufquam ferre potuit, me auctorem, credo, defideravit: qui etiam, fine his clariffimis viris, hanc rem in Cilicia, ad oftium fluminis Cydni confeciffet, fi ille ad eam ripam, quam conftituerat, non ad contrariam, naves appuliffet. Cn. Demitium non patris interitus, clariffimi viri, non avunculi mors, non fpoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, fed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego perfuafi, cui ne fuadere quidem aufus effem? quo etiam majorem ei reipub. gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitia præpofuit; depulforque dominatûs, quàm particeps effe maluit. An L. Tillius Cimber me effe auctorem fecutus? quem ego magis feciffe illam rem fum admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus fum autem ob eam caufam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuiffet. Quid duos Servilios, Cafcas dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea cenfes excitatos potiùs, quam caritate reipub.? Longum effe periequi cæteros: idque reipub. præclaram, fuiffe tam multos, ipsis gloriofum. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæfare interfecto, inquit, ftatim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem effe gratulatus. Cur mihi potiffimum? quòd sciebam? Vide ne illa caufa fuerit appellandi mei, quod cum rem gefiffet confimilem.

similem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum existisse. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit; etiam letatum esse morte Cæsaris, crimen esse? quid enim interest inter suaforem facti, & probatorem? aut quid refert utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit; voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. sic enim dixit; *M. Brutus, quem ego honoris causâ nomine, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: Ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causa nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor. quantò in rebus sententiisque major? Constitue hoc, Consul, aliquando: Brutorum, C. Cassij, Cn. Domitij, C. Trebonij, reliquorum quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhalare. An facès admovendæ sunt, quæ te excitent tantæ causæ indormientem? nunquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis? Attende enim paullisper, cogitationemque sobrij hominis punctum temporis suscipe. etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut à te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatoresque reipublicæ sint, plus quam sicarios, plus quàm homicidas, plus

etiam quam parricidas esse : siquidem *est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere.* Tu, homo sapiens & considerate, quid dicis ? si parricidæ ; cur honoris causa à te sunt, & in hoc ordine, & apud populum Romanum, semper appellati ? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quam decem dies abfuisset ? Cur ludii Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati ? Cur provinciæ Cassio & Bruto datae ? cur Quæstores additi ? Cur legatorum numerus auctus ? Atque hæc acta per te : non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores tuo judicio sint : quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est ? num conturbo te ? non enim fortasse satis, quæ distinctiùs dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ : quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi judicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut siqui fortè, quod à te mihi objectum est, quærent, sit-ne verum ; ne cui negent. etenim vereor, ne aut cclatum me illis ipsi non honestum ; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res unquam (pro sancte Jupiter !) non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major ? quæ gloriofior ? quæ commendatior hominum memoriæ sempiternæ ? in hujus me consilij societatem, tanquam in equam Trojanum cum principibus includis ? non recuso. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos à te prædicas & relegatos ? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari atque appetere videatur ? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos adspexerint,

spexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor posteritatis, quæ tam ingratae literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero adscribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuissim, non solum regem, sed regnum etiam de re, ubi sustulissim: & si meus filius ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quanquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est, vide quæso, Antoni, quid tibi futurum sit; quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notitimum est, & ob ejus consilij societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimice) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago; quod non fecisti, ignosco. virum res illa quærebat. Quod si te in judicium eius adducat, usarpeque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*: vide quæso, ne hæreas. Quanquam quidem illud iuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui fervire volebant: tibi tamen præcipuè, qui non modo non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt: cujus domus quæstuosissima est salorum commentariorum & chirographorum officinæ, agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egeati & æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus esse mihi videris. Nunquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu. nemo credet unquam: non est tuum de republ. bene mereri:

habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros res-
pub. auctores : ego te tantum gaudere dico, fe-
cisse non arguo. Respondi maximis criminibus :
nunc etiam reliquis respondendum est. Castra
mihi Pompeij atque omne illud tempus objecisti.
quo quidem tempore, si, ut dixi, meum consili-
um auctoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos
liberi essemus ; respublica non tot duces & exer-
citus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ
acciderunt, providerem futura, tantâ in mœstitiâ
fuisse, quantâ cæteri optimi cives, si idem providis-
sent, fuissent. Dolebam, dolebam, P.C. rempubli-
cam vestris quondam, meisque consiliis conservatam,
brevis tempore esse perituram. Neque verò eram
tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer ani-
mo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens
conficeret angoribus, dimissâ molestiis omnibus li-
beraret. illos ego præstantissimos viros, lumina
reipublica, vivere volebam, tot Consulares, tot
Prætorios, tot honestissimos Senatores, omnem
præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum op-
timatorum civium exercitus : qui si viverent, quam-
vis iniqua conditione pacis (mihi enim pax omnis
cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub.
hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac
non ij maximè mihi, quorum esto vitæ consule-
bam, spe victoriæ elati obstitissent ; ut alia omit-
tam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potius
nunquam in hac urbe mansisses. At vero Cn.
Pompeij voluntatem à me abalienabat oratio mea.
An ille quenkum plus dilexit ? cum ullo aut ser-
mones, aut consilia contulit sæpius ? quod quidem
erat magnum, de summa rep. dissentientes, in
eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed &
ego quid ille, & contra ille quid ego & sentirem
& spectarem, videbat. Ego incolunitati civium
primum,

primum, ut postea dignitati possemus; ille præ-
 senti dignitati potius condebat. quòd autem ha-
 bebatur uterque quid sequeretur, idcirco tolerabilior
 erat nostra dissensio. Quid vero ille singularis vir
 ac penè divinus de me senerit, sciunt qui eum
 de Pharfalica fuga Paphum persecuti sunt. nun-
 quam ab eò mentio de me, nisi honorifica, nisi
 plena amicissimi desiderij, cum me vidisse plus
 fateretur, se speravisse meliora. & ejus viri no-
 mine me insectari audes, cujus me amicum, te
 sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud,
 in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocus quidem
 respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti.
 Erant illa quidem castra plena curæ: verumtamen
 homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si
 modo homines sunt, interdum animis relaxantur.
 Quod autem idem mœstitiam meam reprehendit,
 idem jocum; magno argumento est, me in utro-
 que fuisse moderatum. Hæreditates mihi negasti
 venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset!
 plures amici mei & necessarij viverent. sed qui
 utuc tibi venit in mentem? Ego enim amplius
 H. S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli.
 Quanquam in hoc genere fateor feliciorum esse te.
 me nemo, nisi amicus, fecit hæredem, ut cum illo
 commodo, si quod erat, animi quidam dolor jun-
 geretur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Ru-
 brius Cassinas fecit hæredem. Et quidem vide, quàm
 te amarit is, qui, albus aterve fueris ignorans,
 fratris filium præteriit: Qu. Fufi honestissimi
 equitis Romani, sui que amicissimi, quem palam
 hæredem semper factitarat, ne nomen quidem
 pericripit: te, quem nunquam viderat, aut certè
 nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim
 mihi dicas, nisi molestum est, L. Turseius quâ
 facie fuerit, quâ staturâ, quo municipio, qua tribu.

nihil scio, inquires, nisi quæ prædia habuerit. igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres esset, invasit. Quanquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cum ipse hæreditatem patris non adisses. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies, in aliena villa declamasti? quanquam tu quidem (ut tui familiarissimi dicunt) vini exhalandi, non ingenij acendi causâ declamitas. Et verò adhibes joci causâ magistrum, suffragio tuo & compotorum tuorum rhetorem: cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. falsum omninò hominem! sed materia facilis, in te & in tuos dicta dicere. Vide autem, quid intersit inter te & avum tuum. ille sensim dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena. At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, P. C. & cognoscite reipub. vulnera. duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco & de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos reip. turpissimis possessioribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus fatis respondi, de ipso emendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo illius vitiorum peccatorumque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor. à principio ordiamur. Tenebne memoriâ prætextatum te decoxisse? patris, inquires, ista culpa est. concedo: etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audacitæ tuæ, quòd sedisti in quatuor-

decim

decim ordinibus, cum esset lege Roscia deceptoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo, decoxisset. Sumpisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti. Primò vulgare scortum : certa flagitij merces, nec ea parva : sed cito Curio intervenit, qui te à meretricio quæstu abduxit : &, tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis causâ tam fuit in domini potestate, quàm tu in Curionis. quoties te pater ejus domo sua ejecit ? quoties custodes posuit, ne limen intrares ? cum tamen tu, nocte focia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere ? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto : filius se ad pedes meos prosternens, lacrymans, te mihi commendabat : orabat ut te contra suum patrem, si tertium sexages peteret, defenderem : tantum enim se pro te intercessisse [dicebat.] Ipse autem amore ardens confirmabat, quòd desiderium tui discidij ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi, ut æs alienum filij dissolveret ; redimeret adolescentem suam spe & animi & ingenij præditum, rei familiari facultatibus ; cumque à tuâ non modò familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure & potestate, prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminisses, nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses ? Sed jam supra, & flagitia omittam. sunt quædam quæ honestè non possum dicere. tu autem eo liberè, quod ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte : quem quidem

quidem celeriter perstringam. ad hæc enim quæ in civili bello, in maximis reipubl. miseriis fecit, & ad ea quæ quotidie facit, festinat animus : quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis serò ad extrema veniamus. Intimus erat in Tribunatu Clodio, qui sua erga me beneficia commemorat : ejus omnium incendiolorum fax : cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est. Quid dicam, ipse optimè intelligit. Inde iter Alexandriam contra Senatûs auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabianum, quicum quidvis rectissimè facere possiet. Qui tum inde reditus, aut qualis ? priùs in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. quæ autem erat domus ? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. domum dico ? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis tanquam Sisaponem tenebas ? Venisti è Gallia ad Quæsturam petendam. Aude dicere, te priùs ad parentem tuam venisse, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer à te. Itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. postea cultus sum à te, tu à me observatus in petitione Quæsturæ. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere. cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo ; tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi protuis in me injuriis fatis esse facturum. In quodemiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem

ferentem nunquam sim adhortatus. quanquam si in eo perseverasses, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam. Quæstor es factus. Deinde continuo sine Senatusconiuio, sine forte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. id enim unum in terris egestatis, aeris alieni, nequitiae, perditis vitæ rationibus per fugium esse ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis explevisses (si hoc est explere, quod statim effundas) advolas egeus ad Tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses. Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus impure atque intemperanter, sed quæ in nos fortunæque nostras, id est, in universam rempublicam impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cùm L. Lentulo, C. Marcello Consulibus, Kalendis Januar. labentem & prope cadentem rempub. fulcire cuperetur, ipsique C. Cæsari, si sanâ mente esset, consulere velletis; tum iste venditum atque mancipatum Tribunatum consiliis vestris opposuit, cervicesque suas ei subjecit securi, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit Senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum. & tu apud Patres Conscriptos contra me dicere ausus es, cùm ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipub. judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen existabit (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera intercessio nominabitur. Quid cupide à Senatu, quid temere fiebat, cùm tu unus adolescens universum ordinem decer-

nere de salute reipublicæ prohibuisti? neque id
 semel, sed sæpius? neque tu tecum de Senatûs
 auctoritate agi passus es? quid autem agebatur,
 nisi ne deleri & everti remp. funditus velles?
 cùm te neque principes civitatis rogando, neque
 majores natu monendo, neque frequens Senatus
 agendo, de vendita atque addicta sententia movere
 potuit? Tum illud, multis rebus antè tentatis, ne-
 cessario tibi vulnus inflictum, quod paucis antè te,
 quorum incolumis fuit nemo. tum contra te dedit
 arma hic ordo Consulibus, reliquisque imperiis &
 potentatibus, quæ non effugisses, nisi te ad arma
 Cæsaris contulisses. Tu, tu, inquam, M. An-
 toni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cu-
 pienti, causam belli contra patriam inferendi de-
 didisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam cau-
 sam dementissimi sui consilij & facti afferebat, nisi
 quod intercessio neglecta, jus tribunitium subla-
 tum, circumscriptus à Senatu esset Antonius? omit-
 to quam hæc falsa, quam levia: præsertim cum
 omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra
 patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare:
 tibi certè confitendum est, causam perniciosissimi
 belli in persona tua constitisse. O miserum te, si
 intelligis! mihiorem, si non intelligis hoc lite-
 ris mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne po-
 steritatem quidem cranium sæculorum unquam
 immemorem fore, Consules ex Italia expulsos,
 cumque his Cn. Pompeium, qui imperij populi
 Romani decus, ac lumen fuit: omnes Consula-
 res, qui per valetudinem exsequi cladem illam fu-
 gamque potuissent, Prætores, Prætorios, Tribu-
 nos plebis magnam partem Senatûs, omnem so-
 bolem juventutis, unoque verbo rempubl. expul-
 sam, atque exterminatam sui. sedibus. Ut igitur
 in feminibus ea causa arborum & stirpium: sic
 hujus

hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus populi Romani interfectos : interfecit Antonius. desideratis clarissimos cives : eos quoque eripuit vobis Antonius. auctoritas hujus ordinis afflicta est : afflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus ?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reipub. causa belli, causa pestis atque exitij fuit. Reliquæ partes Tribunatûs principio similes. omnia perfecit, quæ Senatus salvâ rep. ne fieri possent, perfecerat. cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos : in his patrum nulla mentio. si severus, cur non in omnes ? si misericors, cur non in suos ? sed omitto cæteros. Licinium Denticulam de alea condemnatum, collusorem suum, restituit : quasi vero ludere cum condemnato non liceret : sed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret ? absentem credo in reos relatum : rem indictâ causâ judicatam : nullum fuisse de aleâ lege judicium : vi oppressum & armis : postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecuniâ judicium esse corruptum. nihil horum. At vir bonus & reipub. dignus. Nihil id quidem ad rem : ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege, quæ est de aleâ, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur ? In eodem vero Tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset ; quæ fuit ejus peragratio itinerum ? lustratio municipiorum ? Scio me in rebus celebrationis

sermone

sermone omnium versari ; eaque quæ dico dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res : etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium existisse auditum est ? tantam turritudinem ? tantum dedecus ? vehebatur in effedo Tribunus pleb. Lictores laureati antecedeabant : inter quos, apertâ lecticâ, mimia portabatur : quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessariò prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus : comites nequissimi : rejecta mater amicam impuri filij, tanquam nurum, sequebatur. O miseræ mulieris scœcunditatem calamitosam ! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit. Reliquorum factorum ejus, P. C. difficilis est sane reprehensio, & lubrica. versatus in bello est. saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium. fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed quoniam veteranis cautum esse volumus, quanquam dissimilis est militum causa, & tua ; illi secuti sunt, tu quæsisti ducem : tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Thesàlia Brundisium cum legionibus revertisti : ibi me non occidisti. Magnum beneficium : potuisse enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam à me servatam esse meminissent. sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti ; meque à te habere vitam, quia à te non sit erepta : licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium sic

tueri,

tueri, ut tuebar, præsertim cùm te hæc auditorum videres? Venisti Brundisium in sinum quidem & in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? quàm miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri? si te municipiorum non pudebat; ne veterani quidem exercitûs? quis enim miles fuit, qui Brundisij illam non viderit? quis, qui nesciret venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam fero se, quàm nequam hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percurratio, eâdem comite mimâ: in oppida militum crudelis & misera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio. Accessit, ut Cæsare ignaro cùm ille esset Alexandria, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales Sergio mimo tradere: tum sibi non hanc, quam nunc malè tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas: quò se verteret non habebat. nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turpilio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeij locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerat. erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset: sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, istâ gladiatorîâ totius corporis firmitate, tantum vini in Hippia nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Rom. conspectu vomere postridie. O rem non modò vitu fœdam, sed etiam auditu! si inter cœnam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non

non turpe duceret? in cœtu verò pop. Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cui ructare turpe effèt, is vomens, frustis esculentiis, vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal imp'evit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis for-
 dibus : veniamus ad splendida. Cœsar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur ; meâ autem sententiâ, qui Reip. fit infelix, felix esse non potest. Hailâ positâ pro ædæ Jovis Statoris, bona Cn. Pompeij (miserum me ! consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeij Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Unâ in illâ re servitutis oblita civitas ingemuit : servientibusque animis, cùm omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Rom. liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium ; præsertim cùm tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset & reformidâisset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut veriùs dicam, tantus furor, ut primum, cùm sector sis isto loco natus, deinde cùm Pompeij sector, non te execrandum populo Rom. non detestabilem, non omnes tibi deos, non omnes homines, & esse inimicos, & futuros scias? At quàm insolenter statim heluo invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribior erat populus Rom. exteris gentibus, justitiâ carior? In ejus igitur viri copias, cùm se subitò ingurgitavisset, exultabat gaudio, persona de mimo, *modo egens, repente dives*. sed, ut est apud poetam nescio quem, *Malè parta, malè dilabuntur* : incredibile ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quàm paucis

paucis non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdis dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum. apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: fuggerebantur etiam sæpe (non enim semper iste felix) damna aleatoria. conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis fervorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari hæc tam celeriter esse consumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes & regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. At idem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu etiam ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquamdiu nemo aspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hæc te in domo tamdiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu, illa in vestibulo rostra, spolia cum aspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es; tamen & te, & tua, & tuos nôsti. Nec vero te unquam neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Necessè est, quamvis sis, ut es, violentus

lentus & furens, cùm tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de iomno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more & sanctissimâ disciplinâ? fuit enim ille vir, P. C. sicut scitis, cùm foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudendus, quàm institutis domesticis. Hujus in ædibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. Est jam negat. Nolite, nolite querere. Frugi factus est. Minam illam suam res sibi habere jussit, ex duodecim tabulis: claves ademit, foris se exegit. Quàm porro spectatus civis, quàm probatus: cujus ex omni vita nihil est honestum, vana, quòd cum mima fecit divortium? At quid miror? miror, *Et Consul, Et Antonius?* hoc est dicere, & Consul, & impudicissimus: & Consul, & homo nequissimus. quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset aliquando, credo, avus tuus, Et Consul, & Antonius. Nunquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus; nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu Remp. vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, conflatum, susceptum operâ tuâ est. Cui bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines, defuisti. Gustâras civilem sanguinem, vel potius exorbueras: fueras in acie Pharsalicâ antesignanus: L. Domitium nobilissimum & clarissimum virum occideras: multos, qui è prælio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos, fortasie servasset, crudelissimè pericutus trucidâras. Quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere,

querere, cùm præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem, post ejus ex Africâ reditum, obtinuisti? quo numero fuisti? cujus tu imperatoris Quaestor fueras, Dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamento (ut ipse dicebas) filius, appellatus es de pecuniâ, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Prius respondisti planè ferociter: & (nè omnia videar contra te) propemodùm æqua & iusta dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius quam ego ab illo? an ille sine me vicit? at nè potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra Consulē, Imperatorēque Populi Rom. contra Senatum populumque Romanum, contra deos patrios, arasque & focos, contra patriam tui. Num sibi soli vicit? quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque excussis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites misit: cùm repentè à te præclara illa tabula prolata, qui risus hominum? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis verò miserabilis aspectus, vestis Pompeij non multa, eaque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa, sordidata mancipia: ut doleremus quicquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrij decreto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat nebulo: quò se verteret, non habebat. quin his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sicâ; de quo Cæsar in Senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam

spaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Nè tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam citò accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus es tandem aliquando in Hispaniam: sed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni; aut cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus; in Æthiopiâ, Africa, Hispaniâ. Omnino affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo iudicio quæris, nollem: sed tamen consilium à primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu verò quis es? Cn. Pompeij liberi primum patriam repetebant. Esto: fuerit partium hæc causa communis. Repetebant præterea deos patrios, aras, focos, larem suam familiarem, in quæ tu invaderas. Hæc cum repeterent armis ij, quorum erant legibus (etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui?) tamen erat æquissimum contra Cn. Pompeij liberos Cn. Pompeij pugnare sectorem. An tu Narbone menias hospitem convomeres, Dolabella pro te in Hispaniâ dimicaret? qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subitò revertissem. Exposui nuper, P. C. causam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Calendas Jan. prodesse Reip. nam quod quærebas, quomodo redissem; primum luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis nec galliis, nec lacernâ. At etiam aspicias me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quàm me pudeat nequitiae tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi,
nullum

nullum audivi. qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares, per municipia coloniarumque Galliarum, à qua nos tum, cum Consulatus petebatur, non rogabatur, petere Consulatum solebamus, cum gallicis & lacernâ cucurristi. At videte levitatem hominis. Cùm horâ diei decimâ ferè ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponulâ, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum : inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, *Quis tu ?* A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur, eique epistolam tradit. quam cùm illa legeret flens (erat enim amatorie scripta : caput autem literarum, sibi cum illa mimâ posthac nihil futurum : omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cùm mulier fleret uberius ; homo misericors ferre non potuit : caput aperuit ; in collum invasit. O hominem nequam ! (quid enim aliud dicam ? magis proprie nihil possum dicere) ergò ut te catamitum, nec opinatò cùm ostendisses, præter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbâsti ? Et domi quidem causam amoris habuisti ; foris etiam turpiorum, nè L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à Tribuno pleb. cùm respondisses, te rei tuæ causâ venisse, populum in te dicacem etiam reddidisti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispaniâ redeunti obviam longissimè processisti : celeriter îsti, & redîsti, ut cognosceret te, si minùs fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar : quem planè perditum ære alieno egentemque, si eundem nequam hominem audacemque

cognoverat, hunc in familiaritatem libentissimè recipiebat. His igitur rebus præclarè commendatus, iussus es renunciari Consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabellâ, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Quâ in re quantâ fuerit uterque vestrum perfidiâ in Dolabellam, quis ignorat? ille induxit, ut peteret: promissum & receptum intervertit, ad seque transfudit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Calendæ Jan. cogimur in Senatum: investus est copiosius multo in istum & paratius Dolabella, quàm nunc ego. Hic autem iratus, quæ dixit, dij boni? Cùm primum Cæsar ostendisset, se, prius quam proficisceretur, Dolabellam Consulem esse iussurum (quem negant Regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret) sed cùm Cæsar ita dixisset, tum hic bonus Augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitare, posset; idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdotij jure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minùs facere potuisses? Vide nè etiam facilius. nos enim nuntiationem solum habemus; Consules & reliqui magistratus etiam spectionem. Esto: hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. Multis autè mensibus in Senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibitorum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquàmne divinare potest, quid vitij in auspiciis futurum sit, nisi qui de cælo fervare constituit? quod neque licet comitiis per leges, &, si quis fervavit, non habitis comitiis, sed prius quam habeantur, debet nuntiare. Verum implicata inscitia impudentiâ est, si nec scit quod

quod Augurem, nec facit quod pudentem, decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias Consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, à collegâ petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies; sortitio prærogativæ; quiescit; renunciatur: tacet; prima classis vocatur; renunciatur: deinde, ut assolet, suffragatum secunda classis vocatur: quæ omnia citius sunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus Augur (Lælium dices) *alio die*, inquit. ô impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cælo servâsse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvênit vitium, quod tu jam Calendis Jan. futurum esse prævideras, & tantò antè prædixeras. Ergò herculè magnâ, ut spero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti Pop. Rom. religione. Augur Auguri, Consul Consuli obnunciâsti. Nolo plura, nè acta Dolabellæ videar convellere; quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus Consul Dolabella: rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. si nihil est, cùm Augur iis verbis nunciat, quibus tu nunciâsti: confitere te, cum *alio die* dixeris, sobrium non fuisse. Sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, Augur à Collegâ requiro. Sed nè fortè, ex multis rebus gestis M. Antonij, rem unam pulcherrimam transfiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non dissimulat, P. C. apparet esse commotum, sudat, pallet: quidlibet, modò nè nauseet, faciat, quod in porticu Minuciâ fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? cupio audire; ut videam ubi Rhetoris tanta merces, ubi campus

Leontinus appareat. Sedebat in rostris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in fellâ aureâ coronatus: adscendis: accedis ad fellam: (itâ eras Lupercus, ut te esse Consulem meminisse deberes) Diadema ostendis: gemitus toto foro. Undè diadema? non enim abjectum fuituleras, sed attuleras domo meditatam & cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu rejiciebat. Tu ergò unus, scelerate, inventus es, qui, cum auctor regni esses, cum, quem collegam habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid Populus Rom. ferre & pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres, qui itâ à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè servires: à nobis populoque Rom. mandatum id certè non habebas. ò præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! quid hoc turpius? quid fœdus? quid suppliciis omnibus dignius? num expectas dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam summorum virorum gloriam: dicam tamen dolore commotus: quid indignius, quàm vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? At etiam inscribi jussit in fastis, ad Lupercalia, *C. Cæsari, Dictatori perpetuo, M. Antonium Consulem, populi jussu, regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse.* Jam jam minimè miror, te otium perturbare: Non modò urbem odisse, sed etiam lucem: Cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem, vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus & in judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatû regio fuitulisti? Ideone L. Tarquinius exactus?

exactus? Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius necati, ut multis post seculis, à M. Antonio, quod fas non est, Rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus. De quibus rebus Idibus Martiis fuit in Senatu Cæsar acturus; quæro tum tu quid egisses? Audiebam quidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna Populi Romani: num etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est. Quæ tua fuga? quæ formido præclaro illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? ô mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer; quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque cum cæteri Consulares irent & redirent, in sententiâ mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste scedere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? quanquam mihi subito inimicus exististi, tamen me tui misereat, quod tibi invideris. Qui tu vir, dii immortales! & quantus fuisses, si iiii diei mentem servare potuisses? pacem haberemus, quæ erat facienda per obsidem puerum nobilem [M. Antonij filium] M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturni Magister officij: im-

probum fecit ea, quæ, dum timor abest, à te non
 discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te
 putabant, me quidem dissentiente, funeri Tyranni,
 si illud funus fuit, sceleratissimè præfuisi. Tua
 illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohorta-
 tio : tu, tu, inquam, illas faces incendisti, & eas,
 quibus semiustulatus ille est, & eas, quibus incen-
 sâ L. Bellieni domus deflagavit. Tu illos impe-
 tus perditorum hominum, & ex maximâ par-
 te fervorum, quos nos vi manúque repuli-
 mus, in nostras domos immisisti. Idem tamen,
 quasi fuligine abstersâ, reliquis diebus in Capi-
 tolio præclara Senatús consulta fecisti ; nè qua post
 Idus Martias immunitatis tabula, nève cujus be-
 neficij figeretur. Meministi ipse de exsulibus :
 scis de immunitate quid dixeris. Optimum verò,
 quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Repub.
 sustulisti. qui quidem factò tantum te cepisse odium
 regni videbatur, ut ejus omnem, propter prox-
 imum Dictatorem, tolleres metum. Constituta
 Reip. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui
 omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num
 me igitur fefellit ? aut num diutius sui potuit esse
 dissimilis ? inspectantibus vobis toto Capitolio ta-
 bulæ figebantur : neque solum singulis veniebant
 immunitates, sed etiam populis universis. civitas
 non jam sigillatim, sed provinciis totis, dabatur.
 Itaque si hæc manent, quæ stante Rep. manere
 non possunt, provincias universas, P. C. perdid-
 istis ; neque vectigalia solùm, sed etiam imperium
 populi Rom. hujus domesticis nudinis diminutum
 est. Ubi est septies millies sestertiùm, quod in
 tabulis, quæ sunt ad Opes, patebat ? funestæ illius
 quidem pecuniæ ; sed tamen, si iis, quorum erat,
 non redderetur, quæ nos à tributis posset vindic-
 care. Tu autem H. S. quadringenties, quod Idi-
 bus

bus Martiis debuisti, quonam modo ante Calendas Apriles debere desisti? [quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar?] sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diversis emebantur non insciente te: sed unum egregium de Rege Deiotaro, Populo Rom. amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæsar? æquè atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus Rempub. Populi Rom. caram esse sentiebat. Igitur, à quo vivo, nec præsens, nec absens rex Deiotarus quicquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellârat hospitem præsens, computârat, pecuniam imperârat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus suis collocârat: Armeniam abstulerat à Senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus; at quibus verbis? modò æquum sibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio. at ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularem, æquum dixit videri. Syngrapha H. S. centies per legatos viros bonos, sed timidos & imperitos, sine nostrâ, sine reliquorum hospitem Regis sententiâ, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res venierunt & veniunt. Quâ ex syngraphâ quid sis acturus meditare censeo. Rex enim ipse tuâ sponte, nullis commentariis Cæsaris, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut quæ Tyranni eripuissent, ea, Tyrannis interfectis, ij, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur Jureconsultus, nè iste quidem, qui tibi uni est Jureconsultus, per quem hæc agis, ex

istâ syngrophâ deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngropham recuperatæ. Non enim à te emit : sed priùs, quàm tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit ; nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar ? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi numerorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur, pecuniæ. At quàm cæca avaritia est ! nuper fixa tabula est, quâ civitates locupletissimæ Cretensum vectigalibus liberantur : statuiturque, nè post M. Brutum Proconsulem sit Creta provincia. Tu mentis es compos ? tu non constringendus ? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo, pertineret ? At hujus venditione decreti (nè nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit ? nullius infector calamitatem : tantum queror, primùm eorum reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicaverit : deinde nescio cur reliquis idem non tribuas : neque enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui sunt, qui in simili calamitate fuerint, cur tuâ misericordiâ simili non fruuntur ? cur eos habes in loco patrum ? de quo ferre, cùm de reliquis ferres, noluisti : quem etiam ad Censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ & risus hominum & querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuisti ? an quia Tribunus plebis sinistra fulmen nunciabat ? cùm tua quid interest, nulla auspicia sunt : cùm tuorum, tum sis religiosus ? quid ? eundem in Septemviratu

nonne destituisſi? intervenit enim. quid metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerâti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. Filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, aliâ conditione quaesitâ, & ante perspectâ. non est satis: probri insimulâti pudicissimam foeminam: quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti. frequentissimo Senatu Calendis Jan. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabellâ odij causam ausus es dicere, quod ab eo sorori, & uxori tuæ, stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in Senatu; an improbior, qui in Dolabellam; an impurior, qui patre audiente; an crudelior, qui in illam miseram tam spurcè, tam impiè, dixeris? Sed ad chirographa redeamus. Quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæsaris pacis causâ confirmata sunt à Senatu: quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veniunt? At sic placuerat, ut ex Calendis Juniis de Cæsaris actis cum concilio cognosceretis. Quod fuit concilium? quem unquam advocasti? quas Calendas Junias expectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti? ô præclaram illam percursoriam tuam mense Aprili atque Maio, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! quemadmodum illinc abieris, vel potius penè non abieris, scimus: cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud penè tollatur. At quam nobilis est tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt, illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut

militibus daretur, tamen infligi magnum Reip. vulnus putabamus : hunc tu compransoribus tuis & collatoribus dividebas, mimos dico, & mimas, in agro, P. C. Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino ? quandoquidem hæ quondam arationes Campana & Leontina in Populi Rom. patrimonio grandi fœnore & fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanam fecisset : Rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum, quò Cæsar an. è deduxerat. Consuluisisti me per literas de Capuâ tu quidem (sed idem de Casilino respondi) possesne ubi colonia esset, eò coloniam novam jure deducere ? negavi in eam coloniam, quæ esset auspiciatò deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci : colonos novos adscribi posse, rescripsi : tu autem insolentiâ elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis antè deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum circumduceres ; cujus quidem vomere portam Capuæ penè perstrinxisti, ut florentis coloniae territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis sanctissimi atque integerrimi viri fundum Cassinatem. quo jure ? quo ore ? eodem, inquires, quo in hæredum L. Rubrij, quo in hæredum L. Turfelij prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. & si ab hastâ, valeat hasta, valeant tabulæ, modò Cæsaris, non tuæ : quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis venisse dicit ? quis hastam istius venditionis vidit ? quis vocem præconis audivit ? misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare. ipsam enim expectare magnum fuit. Quis verò audivit unquam (nullius autem salus e uræ pluribus fuit

fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes; quid satis potest dici de tantâ impudentiâ? Remove gladios illos parumper, quos videmus: jam intelliges aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. At quàm multos dies in eâ villâ turpissimè es perbacchatus? ab horâ tertiâ bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, *quàm dispari domino!* quaquam quomodo iste dominus? sed tamen quàm à dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diverforium. Quæ in illâ villâ antea dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrinæ. At verò te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matres-familias versabantur. Casilino salutatum veniebant, Aquino, Interamnâ: admissus est nemo. jure id quidem. In homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cùm inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo. at ille opertâ lecticâ latus est per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: sed tamen in viâ habitabant. quid Anagnini? qui, cùm essent devij, obviam ei descenderunt, ut istum, tanquam si esset Consul, salutarerent. Incredible dictu est: tamen inter omnes consistebat, neminem esse resalutatum: præsertim, cum duos secum Anagninos haberet, Mustelam, & Laconem: quorum alter gladium est princeps,

alter poculorum. Quid ego illas istius minas contumeliâsq̄ commemorem, quibus invectus est in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Cassium, quòd Brutos patronos, adoptâssent; magno quidem iudicio, studio, benevolentia, caritate, non ut te, ut Basilum, vi & armis, & alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modò esse illorum cliens. Interea, dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit, cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit? quâ re tibi nunciata, ut constabat inter eos, qui unâ fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse, & arna. Collegam quidem de cælo detraxisti: effecisti que non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certè, ut dissimilis esset sui. Qui verò reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam postea dominantem, modò Cæsarem regnantem videramus. erant fortassè gladij, sed ij absconditi, nec ita multi. ista verò quæ & quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur scutati milites: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, P. C. consuetudine obduruimus. Calendis Juniis cum in Senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. At iste, qui Senatu non egeret, neque desideravit quenquam, & potius discessu nostro lætatus est, statim illa mirabilia facinora effecit. qui chirographa Cæsaris defendisset, lucri sui causâ, is leges Cæsaris, eaique præclaras, ut Rempub. concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: Idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, & in publicis & in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges
alias

alias sine promulgatione sustulit : alias, ut tolleret promulgatas, promulgavit. Testamentum irritum fecit : quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar unà cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeij deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoriâ diligens ? tu illum amas mortuum ? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem ? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius. Quid igitur cessas ? cur non inaugurare ? fume diem : vide, qui te inauguret : collegæ fumus : nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quòd Tyranni sacerdos es, sive quod mortui ! Quæro deinceps, num hodiernus dies qui sit, ignores ? nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse ? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur ? cur non sumus prætextati ? cur honorem Cæsari tuâ lege datum deferi patimur ? an supplicationes addendo diem contaminari passus es, pulvinaria noluiisti ? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem ? mihi verò nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures ? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate, metiri. Quid ad hæc tandem ? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum : at te etiam apertiozem in dicendo. Ille nunquam nudus est concionatus : tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc ? aut omninò hiscere audebis ? ecquid reperies ex tam longa oratione meâ, cui te respondere posse confidas ?

Sed præterita omittamus. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum coronâ Senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium, maximè barbaros, Ityreo, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causâ se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quàm in suâ civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Caritate & benevolentiam civium septum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista Populus Rom. utinam salvis nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum illis consiliis uteris, non potes esse, mihi crede, diuturnus. Etenim ista tua minimè avara conjux, quam ego sine contumeliâ describo, nimium debet diu Populo Rom. pensionem tertiam. Habet Populus Rom. ad quos gubernacula Reipub. deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne Reipub. præsidium, vel potius ipsa Resp. quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certè Reipub. adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consulentes; tamen à Rep. revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. Sed inter pacem & servitutem plurimum interest. *Pax est tranquilla libertas: servitus, malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum.* Quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abutulerunt: at exemplum facti reliquerunt, illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinius Brutus bello est persecutus; qui tamen Rex fuit, cum esse Romæ Regem liceret. Spurius Cælius, Melius, M. Manlius pro-

ter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem, impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se præclarum atque divinum est, tum expositum ad imitandum: præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cælo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsâ conscientiâ pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo Dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiâ Senatûs populique Romani: confer cum hac nummatione tuâ tuorumque; tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interfit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo & sensûs stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi veræ laudis gustatum non habent. Sed si te laus allicere ad rectè faciendum non potest; nè metus quidem à fœdissimis factis potest avocare? Judicia non metuis: si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit. Quòd si non metuis viros fortes, egregiosque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. Quæ est autem vita, dies & nocte timere à suis? nisi verò majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus. An tu es ullâ re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literæ, cura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis Reipub. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam delenierat: tuos præmiis, adversarios clementiæ specie, devinxerat.

erat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientiâ, consuetudinem er- viendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum: cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo Reipub. sunt iniusta, hoc tamen boni est, quòd didicit jam Populus Rom. quantum cuique crede- ret, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quàm sit re pulchrum, be- neficio gratum, famâ gloriosum, Tyrannum oc- cidere? an, cùm illum homines non tulerint, te ferent? certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas exspectabitur. Respice, quæso, aliquando Rempub. M. Antoni: quibus ortu sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles, cum Repub. redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profite- bor. Defendi Rempub. adolescens, non deieram senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertinescam tuos. Quinetiam corpus libenter obtulerim, si re- præsentari mortem meâ libertas civitatis potest; ut aliquando dolor Populi Rom. pariat, quod jam diu parturit. Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi, posse mortem imma- turam esse Consulari, quanto veriùs nunc negabo feni? Mihi verò, P. C. jam etiam optanda mors est perfunçto rebus iis, quas adeptus sum, quâique gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens Populum Rom. liberum relinquam: hoc mihi ma- jus à diis immortalibus dari nihil potest: alte- rum, ut ità cuique eveniat, ut de Rep. quisque mereatur.

O R A T I O XI.

Quæ est pro

L E G E M A N I L I A.

Jac. Ompbali ARGUMENTUM.

Quum Mithridates, Ponti Rex, atrox & maximum bellum universo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ DCLXII, quo tempore primum dissidium civile in Romani populi viscera gliscebatur: eum Sylla primùm magnis cladibus affectum oppressit. Conuersum deinde, ac maioribus quàm ante copiis, adeoque totius regni sui mole, ceu quadam diluuiæ, totum penè orientem ac septentrionem invadentem, L. Lucullus incredibili superavit virtute: confecturus bellum universum, nisi militum suorum imperium omne detrectantium virtute destitutus, aut a Senatu in urbem fuisset revocatus. Sæviente interea Mithridate, ac impunè grassante, C. Manilius Tribunus plebis legem tulit, ut Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, ac cæteræ Provinciæ, quas antè Lucullus obtinuit, cum exercitu & navali bello Cn. Pompeio mandarentur. Hâc lege, quoniam Pompeij potentia, quæ multis formidolosa jam erat, nimium augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, & Lucullus suâ quasi victoriâ

viçtoriam ac triumphum gloriã privari videbatur : Hortensius & Q. Catulus, viri Consulares, legis promulgationi intercedere conabantur, ceteris metu plebis conticentibus. Contra horum sententias Cicero mirè perorat, Magnum Pompeium non humanis, sed divinis laudibus, extollendo, & nomen ejus a quatuor imperatori necessariis commendando : scientiã videlicet rei militaris, virtute, auctoritate, felicitate. Quas res summas esse in Pompeio demonstrat. Et arguit etiam pro Gabinio : ut detur Legatus Pompeio, & exquisitis rationibus, divinã penè ac cœlesti eloquentiã, contraria argumenta confutat.

Quanquam mihi semper frequens conspectus vester multò jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites ! tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem ; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industriã, afferri oportere ; omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ità neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent ; & meus labor in privatorum periculis castè integrèque versatus, ex vestro judicio, fructum est amplissimum consecutus. Nam cùm propter dilationem comitorum ter Prætor primis centuriis cunctis renunciatus sum ; facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præcriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis ; & ad agendum facultatis

tatis tantum, quantum homini vigilantibus ex forensi usu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre : certè & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud imprimis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolitâ mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in quâ oratio nemini deesse potest. dicendum est enim de Cn. Pompeij singulari eximiâque virtute. Hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium, invenire. Itaque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo querendus est. Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur : Bellum grave & periculosum vestris vectigalibus, atque sociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigraue : quorum alter relictus, alter lacepsitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis honestissimis viris afferuntur ex Asiâ quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ ; qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipub. periculâque rerum suarum detulerunt : Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures : regnum Ariobarzani, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate : Lucillum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere : huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum : unum ab omnibus sociis & civibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti ; eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit videtis : nunc quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum

de

de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maximè vestros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur Populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro quâ multa majores vestri magna & gravia bella gesserunt: aguntur certissima Populi Romani vectigalia & maxima; quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli, requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est, & à vobis, & ab imperatoribus reipub. consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis, fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitus jam infedit, atque inveteravit in Populi Romani nomine: quòd is, qui uno die, totâ Asia tot in civitatibus, uno nuncio, atque unâ literarum significatione, cives Romanos necandos trucidandósque denotavit, non inodo adhuc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit; sed ab illo tempore annum jam tertiam & vigesimum regnat; & ita regnat, ut è non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit; sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiæ luce, versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam, reportarent. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores; sed ita triumphârunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Verum tamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam respública, Murænam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reli-

quum

quum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi, contulit. Qui postea quàm maximas ædificâsset ornâssetque classes, exercitusque permagnos, quibuscumque ex gentibus potuisset, comparâsset, & se Boiſphoranis finitimis suis bellum inferre simulâsset; usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximèque diversis, uno consilio, à binis hostium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeij divino consilio, ac singulari virtute depulsum est: in alterâ parte ita res à Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostrâ, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperij dignitate atque gloriâ, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium Romanorum milibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quòd erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, exstinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patimini, qui legatum P. Romani Consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit? illi libertatem civium Romanorum imminutam

nutam non tulerunt : vos vitam ereptam negligetis ? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt : vos legatum populi Romani omni ſupplicio interfectum, inultum relinquetis ? Videte nè, ut illis pulcheſſimum fuit tantam vobis imperij gloriam relinquere, ſic vobis turpiſſimum ſit, illud, quod accepiftis, tueri & conſervare non poſſe. Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur ? Regno expulſus eſt Ariobarzanes rex, ſocius populi Romani atque amicus : imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolum vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis : civitates autem omnes, cuncta Aſia, atque Græcia, veſtrum auxilium exſpectare propter periculi magnitudinem coguntur : imperatorem à vobis certum depoſcere, cum præiſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque ſe id facere, ſummo ſine periculo, poſſe arbitrantur. vident & ſentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum eſſe, in quo ſumma ſint omnia, & eum prope eſſe, quo etiam carent ægrius : cujus adventu ipſo, atque nomine, tametiſi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium reſpreſſos eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut ſe quoque, ſicut cæterarum provinciarum ſocios, dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis : atque hoc etiam magis quàm cæteros, quòd ejuſmodi in provinciam homines cum imperio miſimus, ut, etiamſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum non multùm ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præſentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ manſuetudine, tantâ humanitate, ut ij beatiffimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſimè commoratur. Quare, ſi propter ſocios, nullâ ipſi injuriâ laceſſiti, majores veſtri

vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt; quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem unâ cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cùm de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine passionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si ad belli utilitatem & pacis dignitatem sustinere vultis, non modo à calamitate, sed etiam à metu calamitatis, est defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus, non solùm adventus mali, sed etiam metus ipse, affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora reliquantur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scripturâ vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent atque exigunt; cùm duo reges cum maximis copiis prope adsint? cùm una excursio equitatûs per brevi tempore totius anni vectigal auferre possit: cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrantur? putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt conservaveritis, non solùm (ut antè dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine, liberatos?

Ac nè illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis, pro vestrà sapientiâ, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi, suas rationes, & copias, in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus; eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi & industrij partim in Asiâ negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis; partim suas & suorum in eâ provinciâ pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere; sapientiæ, videre multorum civium calamitatem à rep. sejunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissâ vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem. deindè quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici docuit, id quidem certè calamitate docui memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Asiâ res magnas permulti amiserunt, scimus, Romæ solutione impeditâ, fidem concidisse. Non enim possunt, unâ in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibere rempub. & mihi credite, id quod ipsi videtis. hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: ruc: illa non possunt, ut hæc non

non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republicâ defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum, non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, nè fortè à vobis, quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno Imperatori debeat; dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse, urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementissime; quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit. Ab eodem imperatore classẽ magnam & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas; patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæterâque urbes Ponti & Cappadociæ permultas uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque avito, ad alios se reges atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus, sunt gesta. Satis opinor hoc esse laudis: atque ita re-

Peto, ut hoc vos intelligatis, à nullo istorum, qui huic obtreſtant legi, atque cauſæ, L. Lucillum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortasſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ità ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognofcite, Quirites: non enim hoc ſine cauſâ quæri videtur. Primum ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profuſiſſe dicitur: Quam prædicant in fugâ fratris ſui membra in iis locis, quâ ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe, ut eorum collectio diſperſa, mœrorque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipſe bello ſuperiore ex totâ Aſiâ direptas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentius, rex ipſe è manibus effugit. Ità illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia, retardavit. Hunc in illo timore & fugâ Tigranes rex Armenius excepit, diſſidentemque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatae ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque laceſſendas bello, neque tentandas, putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fanè locupletiffimi & religioſiffimi diripiendi cauſâ, in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ità nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, eſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis uſus erat ſecundis, tamen nimiâ longin-

longinquitate locorum, ac desiderio fuorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus nostris reditus magis maturus quàm processio longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmârat ; & eorum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad misericordiam, maximèque eorum qui aut reges sunt, aut vivunt in regno ; quòd regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cùm se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut eam, postea quam pulsus erat, terram unquam attingeret ; sed in exercitum vestrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem : quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor, afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimâque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quòd imperij diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confecti erant, dimisit : partem Glabroni tradidit. Multa prætereo consultò : sed ea vos conjecturâ perspicite, quantum illud bellum factum putetis ; quod jungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester recipiat, veteri expulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessari-

um, magnitudine periculofum. reſtat ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium, copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiffimùm tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum fit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperârît ; quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſâ dubium facere poſſit? Ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo, atque pueritiæ diſciplinâ, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam, profectus eſt : qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris, ineunte adoleſcentiâ maximi ipſe exercitûs imperator : qui ſæpiùs cum hoſte confligit, quàm quiſquam cum inimico concertavit ; plura bella geſſit, quàm cæteri legerunt ; plures provincias confecit, quàm alij concupiverunt : cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris, non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis ; non offenſionibus belli, ſed victoriis ; non ſtipendiis, ſed triumphis, eſt traducta? Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civitatibus atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum. varia & diverſa genera, & bellorum, & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecita, nullam rem eſſe declarant in uſu militari poſitam, quæ huius viri ſcientiam fugere poſſit. Jam verò vir-
tuti

tuti Cn. Pompeij quæ potest par oratio inveniri ? quid est quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre ? Non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo ; quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor L. Sulla hujus virtute & consilio confessus est liberatam : testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis non terrore belli, sed celeritate consilij, explicavit : testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit : testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecone, patefactum est : testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit : testis est iterum & sæpius Italia, quæ, cum servili bello tætro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit : quod bellum expectatione Pompeij attenuatum atque imminutum est ; adventu sublatum ac sepultum : testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes ; denique maria omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset ? aut tam fuit abditus, ut lateret ? quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret ? cùm aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret ? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divisum, atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus

annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperij sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cùm exercitus nostri Brundisio nunquam, nisi summâ hieme, transmiserint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim sæcures in prædonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem, cùm vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante Prætoře, à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Offense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui Consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est? Proh dij immortales! tantæ unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipub. potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ij nunc nullam intra Oce-

ani ostium prædonum navem esse audiatis? atque hæc quâ celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotij, aut consequendi quæstûs studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari, Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipubl. firmissimis præfidiis classibusque munivit. Inde se cum in Italiam recepisset, quibus Hispaniis, & Galliâ Cisalpinâ præfidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Illyrici maris & in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus firmissimisque præfidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundisio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerant, partim capti interfectique sunt, partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretenfibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditiois non ademit, obsidésque imperavit. Ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latèque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere suscepit, mediâ ætate confecit. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulò antè commemorare cœperam? quantæ atque quàm multæ sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximiæ, hujus administræ comitesque virtutis. Ac primùm quantâ innocentiam debent esse imperatores? quantâ

deinde omnibus in rebus temperantiâ ? quantâ fide ? quantâ facilitate ? quanto ingenio ? quantâ humanitate ? Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites ; sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese, cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint ? quid hunc hominem magnum aut amplum de republ. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit ? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat ? Itinera, quæ per hosce annos in Italiâ, per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini : tum faciliùs statuetis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrùm plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas ? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui seipsum non continet : neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices non vult. Hic miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur ? jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur, non modò, ut sumptum faciat in militem,

nemini vis affertur; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali sit temperantiâ, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt; sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardârunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. postremò, signa & tabulas ceteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille nè visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cælo delapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hâc quondam abstinentiâ; quod jam nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperij nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causâ majores suos tum, cùm hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognôstis. Fidem verò ejus inter socios quantam existimari putatis,

quam hostes omnium gentium sanctissimam esse judicârint? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu sit, utrùm hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas multùm in bellis quoque administrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimùm possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid focii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia fecistis? An verò ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cùm universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla fumantur: qui, quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex summâ inopiâ & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius hominis spe & nomine, quantam vix ex summâ ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam verò

verò acceptâ in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè invitus admonui; cùm focii pertinuissent, hostium opes animique crevissent; cùm satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis, divinitùs Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecit? aut quàm facilè imperio atque exercitu focios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Age verò, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore, omnes huic uni se dediderunt? quòd Cretensium legati, cùm in eorum insulâ noster imperator exercitùsque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper judicavit: ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem quàm legatum judicare maluerunt? Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exterarum nationum valituras esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut æquum est homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo;

Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res magnas benè gerendas, divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur: nè aut invisæ diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata, esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantaque felicitate gesserit; ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, focii obtemperârint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatésque obsecundârint. Hoc brevissimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causâ, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum: & bellum ità necessarium sit, ut negligi non possit: ità magnum, ut accuratissimè sit administrandum: & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis à diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quòd si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque

atque mittendus. nunc cùm ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit; quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summâ cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, amantissimus, reip. vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac causâ, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum & clarissimorum; tamen omissis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multò magis quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tuâ summâ copiâ, ac singulari facultate dicendi, & in Senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatèque dixisti, cùm is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset; & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. Quid? tum, per deos immortales, si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipsius populi Romani salus & vera causa valuisset; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium

perium esse hoc videbatur, cùm populi Romani legati, Prætores Quæstoresq; capiebantur? cùm ex omnibus provinciis commeatu, & privato & publico, prohibebamur? cùm ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmari-
nam, neque publicam, jam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensem, quæ fatis latè quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginensiam, qui permultùm classe maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At, herclè, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam, ille populus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magnâ ac multò maximâ parte, non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii, caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem classe Persenque superârunt, omnibûsque navalibus pugnis Carthaginenses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimósque vice-
runt; ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui ante non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostrî imperii salvos præstare poteramus, tum, cùm insula Delos, tam procul à nobis in Ægæo mari posita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine maro nihil timebat; iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appiâ jam via carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani in hunc ipsum locum ascendere;
cùm.

cùm eum vobis majores veſtri exuviis nauticis & claſſium ſpoliis ornatum reliquiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem ſententiâ, dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis : ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit, quàm auctoritati veſtræ, obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miſeriâ ac turpitudine liberavit ; ſed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obſectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, ane Pompeio, an utrique (id quod eſt verius) nè legaretur, A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac poſtulanti ? Utrùm ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cum cæteri ad expilandos ſocios, diripiendâſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint ? an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitûs, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus ? An Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſâ nomino, cùm Tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt ? in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per vos ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet ? de quo legando ſpero Conſules ad Senatum relatu-
ros : qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum : neque me impediet cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, veſtrum jus beneficiûmque defendam : neque præter interceſſionem, quidquam audiam ; de
quâ

quâ (ut arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atque etiam, quî id liceat, considerabunt. Meâ quidem sententiâ, Quirites, unus A. Gabinus, belli maritimi rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur; propterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum susceptumque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate & sententiâ dicendum esse videatur: qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri; cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes prope unâ voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd, quò minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis republica, dum per deos immortales licet, frui debet summi homini vitâ atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati, paruisse; semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta; duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse delatas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur; ut idem cum Jugurthâ, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret. in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova,

summa

summa Q. Catuli voluntate, constituta, recordamini. Quid enim tam novum, quàm adolescentulum, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit: Huic præesse? præfuit: Rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cujus à Senatorio gradu ætas longè abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in eâ administrandum? Fuit in his Provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africâ maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum, quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit; sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quàm ut, cum duo Consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimùmque pro Consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum pro Consule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum suâ sententiâ pro Consule, sed pro Consulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ benè gerendæ spes constituebatur, ut duorum Consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex Senatusconsulto legibus solutus, Consul antè fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum

minum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobata[m] semper esse, vestrum ab illis de eodem homine iudicium populique Rom. auctoritatem improbari: præsertim cum jam suo jure populus Rom. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiant, possit defendere; propterea quod istis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bellum prædonum præponeretis. Hoc si vos temerè fecistis, & reip. parum consulistis; rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur. sin autem vos plus tum in republicâ vidistis, vos, his repugnantibus per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum, attulistis; aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, pop. Rom. universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. Difficile est, in Asiâ, Ciliciâ, Syriâ, regnisque interiorum nationum, ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoste ac de laude cogitet. deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantiâ moderatiores, tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum, nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exterarum nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim sanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo & Q. Hor-

Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur; tamen nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab auro gazaque regiâ manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiâque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites; Cn. Pompeium, non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur. Quasi verò Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitis magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius:

vilis; cujus tantæ res gestæ terrâ marique existerunt, ut cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentiâ præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantiâ singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi qui dissentiant, respondere posse videamur. Quæ cùm ita sint, C. Manili, primùm istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimèque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneat in sententiâ; neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primùm in te satis esse animi constantiæque arbitror: deinde, cùm tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantum nunc iterum in eodem homine præficiendo videmus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quicquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii; quicquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate Prætoriâ, quicquid auctoritate, fide, constantiâ possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi & populo Romano polliceor & defero. testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco, temploque præsent, qui omnium mentes eorum, qui ad rem publicam adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quò Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quò mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjuncta honoribus quæram: propterea quod pericula facilè, ut hominem præstare oportet, innocentiam tecti pellemus: honores autem, neque

neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostrâ illâ laboriosissimâ ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quicquid in hac causâ mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causâ suscepisse confirmo: tantumque abest ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam similtates, partim obscuras, partim apertas, intelligam mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse. Sed ego, me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

O R A T I O XII.

Quæ est pro

T. ANNIO MILONE.

A R G U M E N T U M.

Titus Annius Milo, *civis Romanus, sibi infestissimum, & infelicissimum Romanum civem P. Clodium habuit: multæque inter hos duos altercationes in Republica sæpe fuerunt. Præcipuè vero, cum Milo Consulatum illius anni peteret, cujus anni Præturam P. Clodius adflectabat, adeo irâ & odio motus fuit, ut Milonis competitores modis omnibus, quibus posset, juvaret, ad hoc, ut Milone repulso, cum Consulatum alij consequerentur. Nam, ut dicit Cicero, non potuit abuti Præturâ, ut cupiebat, Consule inimico suo Milone, qui ejus furores & rabiem compressisset. Itaque summo studio nitebatur, ut Milo eo anno Consul non fieret, quod videns se nullo modo obtinere posse, sed Milonem opinione omnium Consullem esse futurum, statuit, si Ciceroni credimus, Milonem ipsam occidere: & ita res gesta fuit. Clodius enim ex urbe recessit, antequam Milo, & ad quandam suam villam accessit in Albanum, unde vesperi rediens versus Romam, obviavit Miloni in via, ibat enim Lanuvium, sive [ut quidam*

quidam textus habent] Lavinium Milo, ad progredendum ibi Flaminem, nam erat illius loci Dictator. Et ibat Milo penulatus, in rheda, cum uxore, ancillis, & pueris. Veniebat Clodius expeditus in equo, cum electa manu virorum. Itaque inter eos ante fundum Clodij, in via scilicet Appia, congressio facta fuit, ut dicit Cicero: factoque in Milonem impetu à Clodianis, in illo certamine fuit Clodius interfectus. Ob quam cædem accusatus est Milo, & à fautoribus Clodij expetuntur ab eo pœnæ debitæ, quia contra leges hominem interfecit. Milo non negabat occidisse: Sed jure se occidisse dicebat. Decrevitque Pompeius, ut de morte Clodij quæreretur. Quare ab eo ex cunctis ordinibus electi sunt judices, qui in hac causa judicarent. Pompeiusque ipse armatis cohortibus forum complevit, nè fortè in tanto judicio ulli populares motus consurgerent. Cicero ergò Milonis amicissimus, inimicissimus Clodij, pro Milone hanc Orationem habuit insignem atque notabilem, & summo artificio singularem.

ETSI vereor, judices, nè turpe fit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annio [Milo] ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua, perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi judicij nova forma terret oculos; qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim coronâ confessus vester cinctus est, ut solebat: non usitatâ frequentiâ stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid; ut in foro & in judicio, quanquam præsidiiis salutaribus

taribus & necessariis septi sumus, tamen, ne nos timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem, cederem temporibus, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeii, sapientissimi & iustissimi viri, consilium: qui profectò nec iustitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publicâ armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denunciant: neque solùm, ut quieto, sed etiam, ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modò defensionis meæ, verùm etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: Neque eorum quisquam, quos undique intuentes, unde aliqua pars fori aspici potest, & hujus exitum iudicij expectantes videtis, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum infestumque nobis, eorum, quos P. Clodij furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternâ etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid iudicaretis. Quorum clamor, si quis fortè fuerit, admonere vos debet, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamorésque maximos, pro vestrà salute, neglexit. Quamobrem adeste animis, iudices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis & fortibus viris, si unquam de benè meritis civibus potestas vobis iudicandi fuit; si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis sæpè significassent, re &

sententiis declararent : hoc profectò tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrùm nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus ; an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus, iudices, laboriosius ? quid magis sollicitum, magis exercitum dici aut fingi potest ? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus. Et quidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quòd semper pro bonis contra improbos senserat : in iudicio verò, in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Miloni inimicos, ad ejus non salutem modò extinguendam, sed eam gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac causa, iudices, T. Annij Tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio esse factas : nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis, multa propter præclara in rempublicam merita, condonetis : nec postulaturi, ut si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati assignetis : sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint ; tum denique obsecrabo obtestaborque vos, iudices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audaciâ telisque vitam ut impunè liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ & in Senatu ab inimicis sæpè jactata sunt, & in concione sæpè ab

improbis, & jam paulò antè ab accusatoribus: ut, omni errore sublato, rem planè, quæ venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in eâ, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: Qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm suâ manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæretur; aut negari solere omnino esse factum, aut rectè ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis dementem P. Africanum fuisse, qui, cùm à C. Carbone Tribuno plebis in concione seditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me Consule, Senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine causâ etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causâ matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solùm divinâ, sed etiam deæ sapientissimæ sententiâ liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impunè voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui, si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modò justum, verùm etiam necessarium, cùm vi vis illata defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi, Tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui

cui vim afferebat; facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter, maluit. Atque hunc ille vir summus scelere solutum periculo liberavit. Infidatori verò, & latroni, quæ potest afferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est enim hæc, judices, non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus; verùm ex naturâ ipsâ arripimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset; omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. *Silent enim leges inter arma*, nec se expectari jubent, cùm ei, qui expectare velit, antè injusta pœna luenda sit, quàm justa repetenda. Etsi persapienter, & quodammodo tacitè, dat ipsa lex potestatem defendendi, quæ non modò hominem occîdi, sed esse cum telo hominis occidendi causâ vetat: ut, cùm causa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causâ telo esset usus, non hominis occidendi causâ habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensorem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, infidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis sæpissimè dicitur, Cædem, in quâ P. Clodius occisus est, Senatum judicâsse contra rempublicam esse factam. Illam verò Senatus non sententiis suis solùm, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in Senatu? quibus assentionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo Senatu quatuor, ad summum quinque, sunt inventi,

qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti Tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cùm diceret, Senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potiùs, quàm propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnullâ apud bonos gratiâ; appelletur ita sanè, dummodo eâ nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen Senatus constituendam putavit: erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum Senatui mors P. Clodij afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim Senatui de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta; de ejus interitu, quis potest credere Senatum judicium novum constituendum putâsse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam Senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in liberâ civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. Non enim est ulla defensio contra vim unquam optanda; sed nonnunquam est necessaria. Nisi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi è republicâ, rempublicam tamen non vulnerârunt. Itaque ego ipse decrevi, cùm cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse: sed, cùm inesset in re vis, & infidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. Quòd si per furiosum illum tribunum Senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus.

Decer-

Decernebat enim, ut veteribus legibus, tantummodo extra ordinem, quæreretur. Divina sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium me flagitia proferre. sic reliqua auctoritas Senatûs, emptâ intercessione, sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione suâ & de re, & de causa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appiâ viâ facta esset, in quâ P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. Quid porrò quærendum est? factûmne sit? at constat. A quo? at paret. vidit etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. quod nisi vidisset, posse absolvi eum qui fateretur, cum videret nos fateri; neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quàm illam tristem, dedisset. Mihi verò Cn. Pompeius non modò nihil gravius contra Milonem judicâsse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profectò, quod suâ sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putârit, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir, Senatûs propugnator, atque illis quidem temporibus penè patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, Tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à Senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. Quid ita? quia

non alio facinore clari homines, alio obscuro necantur. Interfit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem pœnis teneatur & legibus. nisi fortè magis erit parricida, si quis Consularem patrem, quam si quis humilem necaverit; aut eò mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur: perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non quâ populus uteretur, sed ubi impunè sui posterii latrocinaarentur. Itaque in eadem illâ Appiâ viâ, cùm ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri filebatur, eadem nunc crebrò usurpatur, posteaquam latronis & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico: januâ se, ac parietibus, non jure legum judiciorumque textit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illâ causâ summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vitâ nitebatur salus civitatis: eo porrò reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solùm civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi fortè, quia perfecta res non est, non fuit punienda. perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur.

dicentur. Minùs dolendum fuit, re non perfecta; sed puniendum certè nihilominus. Quoties ego ipse, judices, ex P. Clodij telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non vel mea, vel reipublicæ fortuna servâsset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. luget Senatus: mœretequester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: affliçantur coloniæ; agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea profectò causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & altâ, & divinâ quâdam mente præditus, multa vidit; fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. in communi omnium lætitiâ, si etiam ipse gauderet, timuit ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maximè; quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, secrevit in iudicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir fortissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupiisset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non possunt, propterea quod consuetudines victûs non possunt esse cum multis. sed, si quid possumus, ex eo possumus, quòd respublica nos conjunxit cum bonis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod verò te, Cn. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsit aliud, nisi

juititiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut Consularem necesse esset : credo, quòd principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex Consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quàm contemneres populares infanias, jam ab adolescentiâ documenta in maxima. Quamobrem, iudices (ut aliquando ad causam crimenque veniamus) si neque omnis confessio facti est inusitata ; neque de causâ quidquam nostrâ aliter ac nos vellemus, à Senatu iudicatum est ; & lator ipse legis, cùm esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit ; & electi iudices, isque præpositus quæstioni, qui hæc justè sapienterque disceptet : reliquum est, iudices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit : quod quò faciliùs argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius cùm statuisset omni scelere in præturâ vexare rempubl. videretque ità tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset : qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed & L. Paullum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret ; subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit, non (ut fit) religione aliquâ, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum. Occurrebat ei, mancam, ac debilem præturam suam futuram, Consule Milone : eum porrò summo consensu populi Romani Consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitors, sed ità, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret : tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. convocabat

tribus :

tribus : se interponebat : Coloniam novam delectum perditissimorum scribebat civium. Quantò ille plura miscebat, tantò hic magis indies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum Consulem, idque intellexit, non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum ; palam agere cœpit, & aperte dicere occidendum Milonem. Servos agrestes & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexârat, ex Appennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obscura. Etenim palam dictitabat, Consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc sæpe in Senatu, dixit in concione. Quinetiam Favonio fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret Milone vivo, respondit, triduo illum, ad summum quatruiduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cùm sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Cal. Febr. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quòd erat Dictator Lanuvii Milo ; Româ subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in quâ ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret : quam nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cùm in Senatu fuisset eo die, quoad Senatus dimissus est, domum venit : calceos & vestimenta mutavit : paulisper dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est : deinde profectus est id temporis, cùm jam Clodius (siquidem eo die Romam venturus erat) redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, ex-

peditus, in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimen-
 tis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore,
 quod nunquam ferè: cùm hic insidiator, qui
 iter illud ad cædem faciendam apparâisset, cum uxore
 veheretur in rhedâ penulatus, magno & impedito,
 & muliebri ac delicato ancillarum puerorumque
 comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus,
 horâ ferè undecimâ, aut non multò secus. Statim
 complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore
 impetum: adversi rhedarium occidunt. Cùm autem
 hic de rhedâ, rejectâ penulâ, desiluisset, seque
 acri animo defenderet; illi, qui erant cum Clodio,
 gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à
 tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam
 interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos,
 qui pòst erant; ex quibus, qui animo fideli in
 dominum & præsentem fuerunt, partim occisi sunt,
 partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino
 succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam
 ex ipso Clodio audirent, & revera putarent; fecerunt
 id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis
 causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque
 sciente, neque præsentem domino, quod quisque
 servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut
 exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus,
 vi victa vis, vel potiùs oppressa virtute audacia est.
 Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil
 quid vos, nihil quid omnes boni: nihil fanè id
 profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se
 quidem servare potuerit, quin unâ rempublicam
 vosque servaret. Si id jure non posset; nihil
 habeo quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, &
 necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura
 ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque
 ope possent, à corpore, à capite, à vitâ suâ propul-
 sarent; non potestis hoc facinus improbum
 judicare

judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset; certe optabilius Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petium; quam jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit; illud jam in judicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur; sed jure, an injuria; quod multis antea in causis jam quaesitum est. Infidias factas esse conitat: & id est, quod Senatus contra rempublicam factum esse judicavit: ab utro factae sint, incertum est: de hoc igitur latum est, ut quaeretur. Ita & Senatus rem, non hominem, notavit; & Pompeius de jure, non de facto, quaestionem tulit. Num quid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri infidias fecerit? profecto nihil. Si hic illi, ut nè sit impune: si ille huic, tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, infidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*, in his personis valeat. etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequabatur, non modo ut Praetor esset non eo Consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam, ut, his Consulibus Praetor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ille ratiocinabatur, nec, si possent, reprime-re cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur; &, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam

vetustate audaciam. An verò, iudices, vos soli ignoratis ? vos hospites in hac urbe versamini ? vestræ peregrinantur aures ? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque iniustus ? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse è domo, & ex mediis armis turbâque nocturnâ, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum videlicet munus, atque instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Ex aspexit me quidem illis oculis, quibus tum solebat, cùm omnibus omnia minabatur. movet me quippe lumen curiæ. Quid ? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multò crudeliùs etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ postulare ? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo : tu in publicum ejecisti : tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompâ, laudatione, infelicissimis lignis femiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessariò fecisti ; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certè non debeo. P. Clodii præturam non sine maximò rerum novarum metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is Consul, qui eam auderet possitque confringere, Eum Milonem esse cùm sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare ? At nunc P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic una concessa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit, vos adepti estis, nè quem civem metueretis :

eritis: hic exercitationem virtutis, suffragationem Consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis Consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari creptus est. Non modò igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriae, punitor doloris sui. Quid, si haec, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone; sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? ille erat ut odisset, primùm defensoreme salutis meae, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremò etiam accusatorem suum: reus enim Milonis lege Plotià fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius? & in homine injusto, quàm etiam justum esse? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius consuetudòque defendant: hunc autem haec eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò, judices? cùm mœrentibus vobis urbe cessi, judiciumne timui, non fervos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur causa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogârat: actionem perduellionis intenderat. & mihi, videlicet in causa aut mala, aut mea, non & praeclearissima & vestra judicium timendum fuit: fervorum, & egentium civium, & facinorosorum armis, meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen & ornamentum reipublicae, pene interfici fervorum manu, cùm mihi adesset: quâ in turbâ C. Vibienus Senator, vir optimus, cùm

hoc

hoc cùm effēt unà, ità est multatus, ut vitam amiserit. Itaque, quando illius postea fida illa, quam à Catilinâ acceperat, conquievit? hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam viam, monumentum sui nominis, nece Papii cruentavit: hæc, hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam panè confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, nè P. Clodius, cùm in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quàm præclaræ fuerunt? potuítne, cùm domum, ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuítne, cive egregio & viro fortissimo P. Sextio, collegâ suo, vulnerato? potuítne, Q. Fabricio, viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissimâ in foro cæde factâ? potuítne, L. Cæcili, justissimi fortissimique Prætoris, oppugnata domo? potuítne illo die, cùm est lata lex de me? cùm totius Italiæ concursus, quem mea salus concitârat, facti illius gloriam libens agnovisset; ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus Consul inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator Senatûs, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensûs, restitutor salutis meæ: septem Prætores, octo Tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hostis; cujus sententiam Senatus omnis de salute meâ gravissimam & ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, cùm de me decretum Capuæ fecisset, ipse, cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam

concurrerent. omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est; quæ tum non modò occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissimè suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidiisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem, nullâ suâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloriâ? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curâisset, deinde subitò, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute suâ liberet? Quem igitur cum omnium gratiâ noluit, hunc voluit cum aliquorum querelâ? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè, non est ausus; hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio, & dies comitorum subesset: quo quidem tempore (scio enim quàm timida sit ambitio, quantâque & quàm sollicita cupiditas Consulatus) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, sed etiam quæ obscurè cogitari possunt, timeamus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium atque oculos intuemur.

Nihil

Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos sensusque civium; qui non modò improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in rectè factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus præ se ferens & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin ille se, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quod? quod caput audaciæ est, iudices, quis ignorat, *Maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem?* In utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus est facti aut præclari, aut certè necessarii? an in Clodio, qui ità judicia pœnámque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego arguentor? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello, optimum & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam fors dedit iudices: vos ex M. Favonio audistis, Clodium tibi dixisse, & audistis, vivo Clodio, periturum Milonem tri-duo: post diem tertium gesta res est, quàm dixerat. Cùm ille non dubitaret aperire quid cogitaret; vos potestis dubitare quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nôsse, negotii nihil erat: vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die: Itaque anteverit. At quo die? quo, ut antè dixi, fuit insanissima concio ab ipsius mercenario Tribuno plebis concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus appropieret, nunquam reliquisset. Ergò illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni

loni nulla facultas manendi, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in viâ, sic Clodium Milone suspicari quidem potuit? Primum quæro, quâ scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam familiarissimum suum rogâset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii à Dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. sed erant permulti alii, ex quibus id facillimè scire possêt; omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsit? quæsierit sane. Videte quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnas, familiarissimus & idem P. Clodii (cujus jam pridem testimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ) P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse; sed subitò ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum: Itaque Romani repente constituissent proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, iudices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum certè liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut infidiaretur in viâ Clodio, quippe qui ei obuius futurus omninò non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, iudices, fuisse qui in hac rogatione suadendâ dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem ac sicarium abjecti homines & perditii describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro auditum esset, rediturum fuisse. Respiravi: liberatus sum: non vereor, nè, quod ne suspicari quidem potuerim, videor id cogitasse. Nunc persequar cætera. Nam occurrit illud:

illud : Igitur nè Clodius quidem de infidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem è villâ non fuisset. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nunciâsse, non id nunciâsse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nunciaret, quem Clodius Româ proficiscens reliquerat morientem? Unâ fui ; testamentum simul obsignavi cum Clodio ; testamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me scripserat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie horâ decimâ denique ei nunciabatur? Age, sit itâ factum : quæ causâ cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat festinatio? quòd hæres erat? primùm erat nihil cur properato opus esset : deinde si quid esset, quid tandem erat, quod eâ nocte consequi posset ; amitteret autem, si postridie manè Romam venisset? atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit : sic Miloni, cùm insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsistendum, atque expectandum fuit. Noctu invidioso & pleno latronum in loco occidisset : nemo ei neganti non credidisset : quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt. Sustinisset hoc crimen primàm ipse ille latronum occultator & receptor locus, dum neque muta solitudo indicâset, neque cæca nox ostendisset Milonem : deinde ibi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent : tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certè Ariciâ rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod ut sciret illum Milo Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum. Cur neque antè occurrit, nè in villa resideret ;

refideret ; nec eo in loco subsedit, quo ille noctu
 venturus esset ? Video adhuc constare omnia, judi-
 ces : Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere ;
 illi, ad ea quæ concupierat, optatissimum interitum
 Milonis fuisse : odium fuisse illius in hunc acerbis-
 simum, in illum hujus nullum : consuetudinem
 illius perpetuam in vi inferenda ; hujus tantum in
 repellenda : mortem ab illo denunciata Miloni,
 & prædicatam palam ; nihil unquam auditum ex
 Milone : profectiois hujus diem illi notum ; redi-
 tum illius huic ignotum fuisse : hujus iter necessa-
 rium ; illius etiam potius alienum : hunc præ se
 tulisse se illo die Româ exiturum ; illum eo die
 se dissimulasse rediturum : hunc nullius rei mutasse
 consilium ; illum causam mutandi consilii finxisse :
 huic, si infidiaretur, noctem prope urbem ex-
 spectandam ; illi, etiam si hunc non timeret, ta-
 men accessum ad urbem nocturnum fuisse metuen-
 dum. Videamus nunc id, quod caput est : locus
 ad infidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem
 fuerit aptior ? Id vero, judices, etiam dubitandum,
 & diutius cogitandum est ? Ante fundum Clodii :
 quo in fundo, propter insanas illas substructiones, fa-
 cile mille hominum versabatur valentium. Edito
 atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo,
 & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum
 delegerat ? an in eo loco est potius expectatus ab
 eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitaret ?
 Res loquitur, judices, ipsa : quæ semper valet
 plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta
 videretis ; tamen appareret, uter esset infidiator,
 uter nihil cogitaret mali ; cum alter veheretur in
 rheda penulatus, una sederet uxor : quid horum
 non impeditissimum ? vestitus, an vehiculum, an
 comes ? quid minus promptum ad pugnam ? cum
 penula irretitus, rhedâ impeditus, uxore pene con-
 strictus

strictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem è villâ subito. Cur vesperi? quid necessè est? tarde; quâ convenit, præsertim id temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsienfi esse [procul inde.] Villam ut perscriveret? millies in ea fuerat. quid ergo erat moræ & tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age, nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis compare. Semper ille antea cum uxore; tum sine ea: nunquam non in rheda; tum in equo: comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphonicos uxoris ducebat & ancillarum greges. ille qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas duceret; tum neminem, nisi ut virum à virò lectum esse diceret. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in virum. nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. semper ille, & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam & pene addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodio projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem; qui sæpe spoliantem jam & exultantem evertit & perculit ab abjecto. adde inscitiam præsi, poti, oscitantis ducis: qui cum à tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes, cum incidisset, hæsit in his pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vitâ expetive-

expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent; ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri.

Quid opus est tortore? quid quæris? occiderant? occidit. jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in equuleo quæstio est, juris in judicio. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hîc: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quàm cur parum amplis afficeret præmiis; nescis inimici factum reprehendere. dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen ejus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quàm quod propter eosdem, non sanguine, & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque fatiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic verò nihil habet in his malis, quod minùs molestè ferat, quàm, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? de servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. proxime deos accessit Clodius, propiùs quàm tum, cùm ad ipsos penetrârat: cujus de morte, tanquam de cæremo-

what need is there of a torturer

niis

niis violatis quæritur. Sed tamen majores nostri
 in dominum de servo quæri noluerunt, non quia
 non posset verum inveniri, sed quia videbatur in-
 dignum esse, & dominis morte ipsâ tristius. In
 reum de servis accusatoris cum quæritur, verum
 inveniri potest? Age vero, quæ erat, aut qualis
 quæstio? Heus, ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius
 insidias fecit Miloni? fecit: certa crux. Nullas
 fecit: sperata libertas. Quid hac quæstione cer-
tius? (subitò arrepti in quæstionem,) tamen sepa-
 rantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur. ne quis
 cum iis colloqui possit. hi centum dies penes accu-
 satores cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti
 sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid
 incorruptius? Quod si nondum satis cernitis, cum res
 ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat, purâ
 mente atque integrâ Milonem, nullo scelere imbutum
 nullo metu perterritum, nullâ conscientiam exanima-
 tum, Romam revertisse; recordamini, per deos im-
 mortales, quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingres-
 sus in forum, ardente curiam: quæ magnitudo ani-
 mi; qui vultus: quæ oratio. Neque verò se po-
 pulo solum, sed etiam Senatui commisit: neque
 Senatui modò, sed etiam publicis præfidiis & ar-
 mis: neque his tantum, verum etiam ejus potesta-
 ti, cui Senatus totam rempublicam, omnem Italiæ
 pubem, cuncta populi Rom. arma commiserat.
 Cui se nunquam profectò tradidisset, nisi causæ suæ
 consideret; præsertim omnia audienti, magna me-
 tuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Mag-
 na vis est conscientiam, iudices, & magna in utram-
 que partem: ut neque timeant qui nihil commise-
 rint, & pœnam semper ante oculos versari putent,
 qui peccarint. Neque vero sine ratione certa cau-
 sa Milonis semper à Senatu probata est. Vide-
 bant enim sapientissimi homines facti rationem,

præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, iudices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis sermones & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam esse rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum, arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putâsse, ut æquo animo patriâ careret, cùm sanguine inimici explêssset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cùm suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servâsset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: *Erumpet*, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives optimè de republica meritos, in quibus homines non modò res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur! Ergo illa falsa fuerunt: quæ certè vera existissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honestè verèque defendere. Quid, quæ postea sunt in eum congesta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conscientia perculissent, ut sustinuit? dii immortales! sustinuit? immò verò ut contempsit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. scutorum, gladiatorum, frenorum, iparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse iudicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocrulanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm,

sed

sed pene credita; nec ante repudiata sunt, quàm quærita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quinetiam audiendus sit Popa Licinius nescio quis de Circo maximo, servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompeio conjurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortis nunciavit. Arcessor in primis. De amicorum sententia rem defert ad Senatum. Non poteram in illius, mei, patriæque custodis tantâ suspitione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi Popæ, ebriosorum confessionem fervorum audiri: vulnus in latere, quod acupunctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solum quæ timenda erant, sed omninò omnia, nè aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur. nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. non poteram Cn. Pompeium, præstantissimâ virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo Senatu nuper in Capitolio Senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri fidem non faciebat, ut, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas Cn. Pompeii (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus.

rescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefariè aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas ; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquiftores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juvenus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt : magna hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, siquidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras & labantes, ut eas his armis sanares & confirmares, esse commissas ? Quod si Miloni locus datus esset, probasset profectò tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi : nullum se unquam periculum, pro tua dignitate, fugisse : cum in ipsâ teterrimâ peste sæpissime pro tua gloria contendisse : tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum : se à te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione Præturæ : duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret ; si tibi ita penitus infedisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset ; si denique Italia à delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade, nunquam esset conquietura : næ iste haud dubitans cessisset patriâ, is, qui ita natus est, & ita consuevit ; te, Magne, tamen antestaretur ; quod nunc etiam facit. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quàm vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates ! erit, erit illud profectò tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu salutaribus, ut

spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis (qui quàm crebrò accidat, experti debemus scire) & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cùm Senatus ei commiserit, ut videret, *Ne quid respublica detrimenti caperet* (quo uno versiculo satis armati semper Consules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? satis judicatum est à Pompeio, falsò ista conferri in Milonem, qui legem tulit, quâ, ut ego sentio, Milonem absolvi à vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret. Quod verò in illo loco, atque illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet; satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum quàm cogere ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse, & more majorum, & suo jure posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiat, libere judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque expertus, ut nesciam quid de morte Clodii sentiat. De quâ si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palam clamare, atque mentiri gloriosè liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui, annonâ levandâ, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, An suspicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum

inter-

interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloriâ : sed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo suo liberasset) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ feminae comprehenderunt : eum, cujus supplicio Senatus solemnes religiones expiandas sæpe censuit : eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quæstionibus habitis, dixit comperisse : eum, qui civem, quem Senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, fervorum armis exterminavit : eum, qui regna dedit, ademit ; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est : eum, qui plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute & gloriâ civem domum vi & armis compulit : eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine : eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensionis tabulis publicis impressam extingueret : eum, denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini ; qui non calumniâ litium, non injustis vindictis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat : qui non solum Etruscos (eos enim penitus contempserat) sed hunc Cn. Pompeium, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus armis castrisque conatus est : qui cum architectis & decempedis villas multorum hortosque peragrabat : qui Janiculo & Alpibus spem possessionum terminabat suarum : qui cum ab equite Romano, splendido & forti viro, T. Pacavio, non impetrasset ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta atque arma convexit ; dominoque trans ripam inspe-

Et ante, non dubitavit ædificium exstruere in alieno : qui huic T. Furfanio (cui viro, dii immortales ! quid enim de mulierculâ Scantiâ ? quid de adolescente Apronio, dicam ? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum ; quâ invidiâ huic esset tali viro conflagrandum : qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissimâ gratiâ, absentem de possessione fundi dejecit : qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modò vestibulo privaret, sed omni aditu, & * limine. Quamquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur, etsi æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat : sed nescio quomodo jam usu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ verò aderant jam & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre ? Imperium si ille nactus esset (omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas : vota enim faceretis, ut in eos se potiùs mitteret, quam in vestras possessiones) vestra tecta, vestras pecunias : * pecunias dico ? à liberis, à liberis medius fidius, & à conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota sunt omnibus, quæ tenentur ? fervorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempub. resque privatas omnium possideret ? Quamobrem si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso, atque audite, cives : P. Clodium interfeci : ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro & hac

dextera

dextera à cervicibus vestris repuli ; per me, unum [effectum est] ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero timendum, quonam modo id [factum] ferret civitas? nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maximâ lætitiâ populū Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? * Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia judicare. multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit; quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiā, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices. spero multa vos liberosque vestros in republica bona esse visuros: in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. in spem maximam, &, quemadmodum confido, verissimam, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro Consule, compressâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimiciarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. etenim etsi præcipuum esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio, penè æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, nec cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices, nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite a-

nimis (liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus) fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ : si possim efficere, ut Milonem absolvatis ; sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuisitis ? quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit ? Quid ? si ipse Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac fortunâ est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum : si is, inquam, potuisset, aut quæstionem de morte P. Clodii ferre, aut ipsum ab inferis excitare, utrum putatis facturum fuisse ? etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis : & de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergo interfector qui esset, in confitendo ab hîs ne pœnam timeret, quos liberavisset ? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis ? quæ aliis in urbibus Græciæ ? quas res divinas talibus institutas viris ? quos cantus ? quæ carmina ? prope ad immortalitatis & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini ? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo, & libenter, se fecisse libertatis omnium causâ : quod ei certe non confitendum modò fuisset, verùm etiam prædicandum. Etenim si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur ; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda ? nisi vero gratius putat esse vobis fui se capitis, quam vestri ordinis, defensor-

rem

rem fuisse : cùm præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos : si factum vobis non probaretur (quanquam quî poterat salus sua cuique non probari ?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset ; magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. nam quid esset ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur ? Quanquam hoc animo semper cuncti fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque & invidiam nostram putaremus : nam quæ mihi contribuenda laus esset ipsi, cùm tantum in Consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer ? quæ mulier scele-ratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret ? Propositâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo segniùs rempublicam defendit, is vir verè putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de republicâ cives : viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, quâ Ahala, quâ Nasica, quâ Opimius. quâ Marius, quâ nosmetipsi : & si grata respubli-ca esset, lætaretur : si ingrata, tamen in gravi fortunâ, conscientiâ suâ niteretur. Sed hujus benefi-cii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & vestra felicitas, & dii immortales sibi deberi pu-tant. Nec verò quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum : quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque, id quod maxi-mum est, majorum nostrorum sapientia ; qui sacra, qui cæremonias, qui auspicia & ipsi sanctissime co-

luerunt, & nobis suis posteris prodiderunt. Est, est profectò illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu: nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, quâ sapimus, quâ providemus, quâ hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane qualis, aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea est igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates, atque opes attulit: quæ illam perniciem exstinxit ac sustulit: cui primùm mentem injecit, ut vi irritare ferroque laceßere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, iudices, deorum immortalium curâ res illa perfecta: religiones, mehercule, ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, & jus in illo suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæsis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiaris, sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro & scelere maculârat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu feræ, sed justæ tamen & debitæ pœnæ solutæ sunt. Nisi fortè hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti & ornati adolescentis,

ante

ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum proelium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret : ut non absolutus iudicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem poenam reservatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret & pateretur. polluerat stupro sanctissimas religiones : Senatûs gravissima decreta perfregerat : pecuniã se palam à iudicibus redemerat : vexârat in tribunatu Senatum : omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ geita resciderat : me patriã expulerat ; bona diripuerat ; domum incenderat ; liberos, conjugem meam vexaverat : Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat : magistratum, privatorumque cædes effecerat : domum mei fratris incenderat : vastârat Etruriam : multos sedibus ac fortunis ejecerat : instabat, urgebat : capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant. incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent ; nihil erat cuiusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Illum ipsum, qui poterat obstare, Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur ; Cæsaris potentiam, suam potentiam.

esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contempserat: Milo unus urgebat. Hic, dii immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perduto ac furioso, ut huic faceret insidias: aliter perire pestis illa non potuit: nunquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo, Prætozem cum circumscripsisset. ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat. An Consules in Prætoze coërcendo fortes fuissent? primùm, Milone occiso, habuisset suos Consules; deinde, quis in eo Prætoze Consul fortis esset, per quem Tribunum, virum Consularem, crudelissimè vexatum esse meminisset? omnia possideret, teneret: lege novâ, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. Postremò, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempub. nullam haberetis. An ille Prætor, ille vero Consul, si modo hæc templa, atque ipsa mœnia stare, eo vivo, tamdiu, & Consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? quod quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitadinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperita (quanquam esset mihi id ipsum) sed ab uno, qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid figaifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuum incenderet, quam vivus everterat. Et sunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? Ecquando ab eo spirante forum

forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate ipsum, si potestis, ab inferis. frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinueritis eos qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cælius tribunus plebis, vir & in repub. fortissimus, & in susceptâ causâ firmissimus, & bonorum voluntati & auctoritati Senatus deditus, & in hac Milonis sive invidiâ, sive fortunâ singulari, divinâ & incredibile fide. Sed jam fatis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, iudices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat; ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexitis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc ei minus parcere: atque haud scio an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim, si in gladiatoriiis pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & supplices, & ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos, & se acriter ipsos morti offerentes servare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihi que patria carissima, quoquo modo merita de me erit; tranquillâ republicâ

cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. ego cedam, atque abibo. si mihi republicâ bonâ frui non licuerit, at carebo malâ : &, quam primum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores ! O spes fallaces ! O cogitationes inanes meæ ! ego, cum tribunus plebis, republicâ oppressâ, me Senatui dedissem, quem extinctum acceperam ; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles ; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant ; mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem ? Ego, cum te (mecum enim sæpissimè loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patriâ putarem locum ? Ubi nunc Senatus est, quem secuti sumus ? ubi equites Romani illi, illi, illi, inquit, tui ? ubi studia municipiorum ? ubi Italiæ voces ? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox & defensio ? mihi-ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari ? Nec verò hæc, iudices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecerit ; timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infamam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quò tutior esset vita vestra, suam se fecisse commemorat ; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret : nec timet, ne, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam singularibus. Senatûs erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam : vestras verò, & vestrorum ordinum occurrationes, studia, sermones, quemcunque cursum fortuna dederit,

secum

secum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam sibi vocem Præconis modò defuisse, quam minimè desiderârit; populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se Consulè declaratum. nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen, obstare. Ad-
 † dit hæc, quæ certè vera sunt, fortes & sapientes
 † viros non tam præmia sequi solere rectè factorum,
 † quàm ipsa rectè facta: se nihil in vitâ, nisi præclarissimè, fecisse: siquidem nihil sit præstabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus: nec tamen eos miseros qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoriâ consolaretur; quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cælum videantur ascendere. De me inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. quin hoc tempore ipso, cùm omnes à meis inimicis faces invidiæ meæ subjiciantur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos & actos, & institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, &, ut opinor, altera: quâ fines imperii populi Romani sunt, eâ non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum,
 Milo.

Milo. Te quidem, quod isto animo es, fatis laudare non possum : sed quò est illa magis divina virtus, eò majore à te dolore divellor. Nec verò, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut his irasci possim, à quibus tantum vulnus accepero. non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi : non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis (etsi quis potest esse tantus ?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar quanti me semper feceritis ; quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis, cur non id meo capite potius luitur, quàm Milonis ? Præclarè enim vixero, si quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quòd tibi, O T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi ; ego meum sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum : ego me plurimi pro te supplicem abjeci : bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli : hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deponco. Quid jam restat ? quid habeo quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quærunque erit tua, ducam meam ? Non recuso, non abnuo : vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut ejusdem exitio occasura esse videatis. His lacrymis non movetur Milo : est quodam incredibile robore animi. Exsilium ibi de putat, ubi virtuti non sit locus : mortem naturæ finem esse, non penam. Sit hic ea mente, quâ natus est. quid ? vos judices, quo
tandem

tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republicâ sanguinem effuditis; vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præfidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? ô me miserum! ô me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. Frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? at in quâ causâ non potuisse? quæ est grata gentibus, à quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquirunt. Quo deprecante? me. Quodnam ego concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati mihi acerbiorum redditum esse, quàm fuerit ille ipse discessus. Nam quâ possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim ne sceleratè dicam in te, quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò viveret, sed etiam Prætor, Consul, Dictator esset potius, quàm hoc spectaculum viderem.

rem. O dii immortales ! fortem, & à vobis, judices, conservandum virum ! Minimè, minimè, inquit : immò verò pœnas ille debitas luerit : nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hic cine vir patriæ natus, usquam nisi in patriâ morietur, aut, si fortè, pro patriâ? hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italiâ nullum sepulchrum esse patiemini ? hunc suâ quisquam sententiâ ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsam à vobis ad se vocabunt ? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit ! hanc ingratam, si ejecerit ! miseram, si amiserit ! Sed finis fit. neque enim præ lacrymis jam loqui possum : & hic se lacrymis defendi vetat. vos oro obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, utilitiam, fidem (mihi credite) is maximè probabit, qui in iudiciis legendis optimum, & sapientissimum, & fortissimum quemque legit.

M. FABII QUINTILIANI

De CICERONE Judicium. *Lib. 10. Institut.*

Orat. Cap. 1.

10. **O**RATORES verò vel præcipuè Latinam Eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicumque eorum fortiter opposuerim : Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, ut eum Demostheni comparem hoc tempore : neque enim attinet ; cum Demosthenem imprimis legendum, vel ediscendum potius putem. Quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia

omnia denique quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas; densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictiùs, hic latiùs pugnat: ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseratione (qui duo plurimùm affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diversa Latinis sermonis ratio minùs permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus est, fecit. nam mihi videtur M. Tullius, cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantùm; sed plurimas, vel potiùs omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissimâ ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires suæ eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, movere vehementius potest? cui tanta unquam jucunditas affuit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum transversum vi suâ judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Jam in omnibus quæ dicit, tanta auctoritas inest, ut dissentire pudeat; nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissimâ curâ consequi possit, fluunt illaborata: & illâ, quâ nihil pulchrius auditu est, oratio præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immeritò

immeritò ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis dictus est: apud posteros verò id consecutus, ut Cicero jam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valdè placebit.

Orationum Selectarum I N D E X.

- I. **P** R O A R C H I A P O E T A, *quæ habitata est à Cic. anno U. C. 692. Æt. an. 46.* M. Pupio Pisone, & M. Æmilio Valerio Messala, COSS. Pag. 1.
- II. *Pro* M. MARCELLO, *habita an. U. C. 707. Æt. an. 61.* C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido, COSS. 15
- III. *Pro* Q. LIGARIO, *habita anno U. C. 707. Æt. an. 61.* C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido, COSS. 27
- IV. *Pro* REGE DEIOTARO, *an. U. C. 708* Caio Julio Cæsare III. Dictatore, & IV. COSS. *sine Collegâ, Æt. an. 62.* 41
- V, VI, VII, VIII. 1, 2, 3, 4. *in* CATILINAM, *an. U. C. 690.* M. Tullio Cicerone, & M. Antonio COSS. *Æt. an. 44.* 58, 73, 86, 99
- IX. *Philippica II. in* MARC. ANTONIUM, *an. U. C. 709.* Caio Julio Cæsare V. & M. Antonio COSS. *Æt. an. 63.* 111
- XI. *Pro* LEGE MANILIA, *an. U. C. 687.* M. Æmilio Lepido, & L. Volcatio Tullo, COSS. *Æt. an. 41.* 157
- XII. *Pro* T. ANNIO MILONE, *an. U. C. 701.* Cn. Pompeio Magno III. COSS. *sine Collegâ, Æt. an. 55.* 186.

Catalogus LIBRORUM protestantium apud
 J. WALTHOE, J. & J. KNAPTON, R.
 KNAPLOCK, G. CONYERS, D. MIDWINTER,
 B. LINTOT, A. BETTESWORTH, B. SPRINT,
 W. INNYS & R. MANBY, R. ROBINSON, T.
 WOTTON, B. MOTTE, A. WARD, T. LONG-
 MAN.

M. Benj. Hederici Lexicon Manuale Græcum, omnibus sui generis Lexicis, quæ quidem extant, longè Locupletius, eaque ratione in tres Partes, videlicet Hermeneuticam, Analyticam, & Syntheticam divisum; ut prima vocum Græcarum ordine Alphabetico se excipientium Interpretationem Latinam; altera Difficiliorum ex iisdem, quæ in scriptoribus cum aliis, tum iis præcipue occurrunt, qui juventuti in Scholis prælegi solent, Resolutionem Grammaticam; & tertia Vocum Phrasiumque Latinarum, quæ in primis e re Græce quidpiam reddituris esse possunt, Interpretationem Græcam exhibeat. Recensitum & plurimum auctum a SAM. PATRICK. 4to. 1727.

Novus Historiarum Fabellarumque Delectus: quæ è multis probatissimisque Græcis Scriptoribus erudiendæ Juventutis Gratia compositum, Notis & Versione illustravit J. Upton, A. M. Collegii Regal. apud Cantab. nuper Socius. 8vo. 1726.

Homeri Iliados, Liber primus, in quo singularum Vocum Significationes, Compositiones, ac Derivationes annotantur, &c. Studio & Operâ Georgii Sylvani. 8vo.

Compendium Græcum Novi Testamenti, continens ex 7959 versiculis totius N. Testamenti tantum versiculos 1900 (non tamen integros) in quibus omnes universi Novi Testamenti voces, unâ cum Versione Latinâ, inveniuntur. Auctore J. Leusden. Editio Octava. 8vo. Novus

Catalogus LIBRORUM, &c.

Novus Græcorum Epigrammatum & Poemat^{um} delectus, cum Nova Versione & Notis. Opera *Thomæ Johnson*, A. M. in Us^{um} Scholæ *Etonensis*. Editio Emendatior. 8vo. 1732.

Epigrammatum delectus ex omnibus tum veteribus, tum recentioribus Poetis accuratè decerptus; cum Dissertatione de vera Pulchritudine & adumbratâ, in quâ ex certis Principiis, Rejectionis & Selectionis Epigrammatum causæ redduntur; adjectæ sunt Elegantes Sententiæ ex Antiquis Poetis parçè, sed severiore judicio, selectæ. Cum brevioribus Sententiis ac Proverbiis ex Autoribus Græcis & Latinis. Quibus subjungitur alterius delectûs Specimen ex nuperis maximè Poetis ab Electoribus prætermisissis. Editio Decima, nuperis longè Emendatior. In usum Scholæ *Etonensis*. 12mo.

C. Plinii Panegyricus Trajano dictus. Interpretatione & Notis Illustravit *Jacobus de la Baune*. Soc. Jesu. Jussu Christianissimi Regis, ad Us^{um} Serenissimi Delphini. Huic Editioni adduntur quædam Notæ Selectiores Lipsii, Liveneii, Catanæi, Rayani, Baudii, Rittershusii, & aliorum. In Us^{um} Scholæ Mercatorum Scifforum. 8vo. 1716.

Orthotonia, seu de Linguæ Græcæ Tonis tractatus, *R. Franklino* Autore, nunc demum in Us^{um} Scholarum Optimorum Autorum fide compendiose auctum, edidit *Jac. Richardson*, A. M. Schol. Gram. de *Black-heath* Moderat. 12mo. 1717.

Balthasaris Castilionis Comitis Libri 4. de Curiali sive Aulico, ex Italico Sermone in Latinum conversi interprete *Bartholomæo Clerke*. Recensuit *Samuel Drake*, A. M. Coll. Div. Joh. Cantab. Socius. 8vo.

Catalogus LIBRORUM, &c.

Noctes Nottinghamicæ, or Cursory Objections against the Syntax of the Common Grammar, in order to obtain a better; design'd in the mean Time for the Use of Schools, by *Richard Johnson*, M. A.

Electa Majora ex Ovidio, Tibullo, & Propertio. Ufui Scholæ *Etonensis*. 8vo.

———— Minora, &c. 8vo.

Demosthenis Selectæ Orationes. Ad Cod. MSS. recensuit, Textum, Scholiasten, & Versionem plurimis in locis castigavit, Notis insuper illustravit Ricardus Mounteney, Coll. Regal. apud Cantab. Socius. Præfiguntur huic editioni Observationes in Commentarios vulgò Ulpianos. 8vo. Cantab. 1731.

Christophori Cellarii Smalcaldensis Geographia Antiqua, recognita denuo, & ad veterum novorumque Scriptorum fidem, historicorum maximè, identidem castigata, & Quinta Editione plurimis locis aucta & immutata. Huic demum Sextæ Editioni tot Chartas ex majori Auctoris Geographia antiqua quot ad minorem hanc illustrandam requirebantur, duplicemque Indicem, quorum Priori vetera locorum nomina novis præponuntur, Posteriori nova veteribus, addidit, totum recensuit, & Scholarum usui accommodavit, SAM. PATRICK. 8vo. 1731.

ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ.
Theocriti quæ extant: Cum Græcis Scholiis 8vo. 1729.

English Particles exemplified in Sentences design'd for *Latin Exercises*, with the proper rendering of each Particle inserted in the Sentence; for the Use of *Eton School*. The Third Edition, with large Additions; by *William Willymot*, L. L. D. Vice-Provost of *King's College, Cambridge*. 8vo. 1733.

Cæsar

Catalogus LIBRORUM, &c.

Cæſaris Comment. 8vo.
 Ciceronis Orationes. 8vo.
 Curtius. 8vo.
 Eutropius. 8vo.
 Florus. 8vo.
 Horatius. 8vo.
 Juſtinus. 8vo.
 Juvenal. 8vo.
 Martial. 8vo.
 Nepos. 8vo.
 Ovidii Epistolæ. 8vo.
 ——— Metamorphosis. 8vo.
 ——— de Tristibus. 8vo.
 ——— Faſtorum. 8vo.
 Plinii Paneg. 8vo.
 Plautus. 8vo.
 Salluſtius. 8vo.
 Suetonius. 8vo.
 Terentius. 8vo.
 V. Paterculus. 8vo.
 Virgilius. 8vo.

In Uſum Delphini.

Decerpta ex Ovidio, Tibullo, Propertio, &
 Pædone, ad Scholarum Grammaticarum Uſus.
 Editio Quarta. 8vo. 1724.

Voffii Elementa Rhetorica, Oratoriis ejuſdem
 Partitionibus accommodata, inque Uſum Schola-
 rum *Hollandiæ & Weſtfrifiæ* Emendatius Edita.
 Editio prioribus accuratior & auctior, cui etiam
 clara & facilis Interpungendi ratio adjicitur. 8vo.
 1724.

Clavis Homerica, Editio nova, prioribus longe
 emendatior. 8vo.

Dionyſii Geographia emendata & locupleta, ad-
 ditione ſcil. Geographiæ hodiernæ, Græco Car-
 mine pariter donatæ: cum XVI Tabulis Geo-
 graphicis. ab E. Wells, A. M. Ædis Chriſti
 Alumn. Editio Quarta. 8vo. 1726.

Catalogus LIBRORUM, &c. •

M. Accii Plauti Comœdiæ quatuor selectæ, Amphitruo, Capitivi, Epidicus, Rudens, cum Interpretatione & Notis quas in Usum Delphini edidit Jacobus Operarius : selegit, recensuit, Indiceque adjecto Scholis aptavit SAM. PATRICK. 8vo.

1724.

A Short and plain Syntax, for the Instruction of Children in the *Latin* Tongue, by few and easy Rules, in their own Language (it being impossible for them to learn it by any other) with Notes proper for the higher Classes. An Alphabetical List of near six Hundred Adjectives of various Structure ; and an Appendix containing some Observations which are not to be found in any former Syntax or Grammar: For the Use of *Tamworth* School ; by *Samuel Shaw*, M. D. and School-Master of *Tamworth* in the Counties of *Stafford* and *Warwick*. The Second Edition. With the Addition of a Figurative Syntax, 100 Adjectives, 200 various Structures, and several new Chapters. 8vo.

Dr. *Shaw's* Grammatical Dictionary, containing the Heteroclitics of the *Latin* Tongue, collected from the Classics themselves ; in which the gross Mistakes of our Dictionaries in the Names of Diseases, Drugs, and Plants, are corrected, and their Omission supply'd. With an Appendix, containing Observations upon some Passages in *Horace*, which are imitated or translated from *Homer*, and Explanations upon others, that have either been most notoriously mistaken, or shamefully overlook'd, by the greatest Scholiasts upon that glorious Poet ; which will both instruct the Scholar, and surprise the Critick. In a Letter to the Reverend and most Learned Dr. *Freind*. 8vo.

1726.

Catalogus LIBRORUM, &c.

Biblia Sacra ex Sebastiani Castellionis Interpretatione, ejusque postrema recognitione in IV Tomis. 12mo. 1727.

M. Fabii Quintilianii de Institutione Oratoria Libri duodecim. juxta Editionem, quæ, ad Fidem trium Codicum MSS. & octo impressorum, prodiit e Theatro Sheldoniano, Oxonii, An. 1693. Huic Editioni accedunt Notæ maxime utiles & necessariæ, e Turnebo, & aliis, per Edm. Gibson, S. T. P. Surriæ in Anglia Archidiaconum, nunc vero Episcopum Londinensem. 8vo.

Synopsis Communium Locorum, præcipue ad mores spectantium: ex Poetis Latinis tum antiquioribus tum recentioribus collecta: Et in Capita cuique propria digesta. In Usum puerorum, qui in Scholis Grammaticis Poetarum Latinorum tum Læctione tum Imitatione prima faciunt Tyrocinia. Editio quarta 12mo.

Elementa Arithmeticæ numerosæ & speciosæ, in Usum Juentutis Academicæ. Auctore *Edw. Wells*, S. T. P. Editio altera, auctior. 8vo. 1726.

Epicteti Enchiridion Latinis Versibus adumbratum. per *Edw. Iwie*, A. M. 8vo. Oxon. 1715.

Epistolæ Obscurorum Virorum, 12mo.

Luciani Dialogi Selectæ Gr. Lat. per *Leedes*, 8vo.

Lucretius cum Interpretatione & Notis *Tho. Creech*.

Metaphysicæ Compendium, 8vo.

Nichols de Literis Inventis, 8vo.

Poëtæ minores Gr. Lat. 8vo.

Phædrus, per *Johnson*, in Usum Scholæ Etonensis.

Vocabularium Anglo-Saxonicum. 8vo.

Sanderfoni Prælectiones de Conscientia, 8vo.

Sophoclis Tragœdiæ, *Antigone*, & *Trachiniæ*, Gr. Lat. per *T. Johnson*. 8vo.

1816

Handwritten text, possibly a signature or name, including the word "Catalpa".

